

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

II 270532

Cota

Inventar 706251

2 titluri

Dascălii noștri.

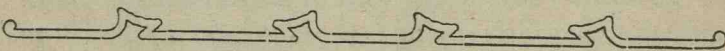
— Scurte notițe din viața și _____

_____ activitatea lor literară. —

— 1754—1848. —

De

Dr. Ioan Rațiu,
profesor gimnazial.

Balázsfalva—Blaj.

Tipografia Seminarului teologic gr.-cat.

1908.

Dascălii noștri.

— Scurte notițe din viața și activitatea lor literară. —

(1754—1848).

A păstră memoria bărbaților noștri din trecut, cari mai mult sau mai puțin au contribuit la răspândirea culturii generale a unui neam, e datorie sfântă; dar e îndoită datoria aceasta atunci, când munca lor cinstită s'a cheltuit pe terenul literaturii, care e oglinda culturii oricărui neam.

Pătruns de datoria aceasta mare, deschid și eu cartea unui trecut plin de învățături, cartea dascălilor unei școale ce au trăit mai mult de un veac și jumătate, cartea dascălilor din Blaj, ca să arăt câteva nume, cari parte s'au pierdut și ele cu scrisul lor deodată, parte au rămas ca să fie pentru toate vremile modele măestre de erudiție și de muncă fără păreche.

Rolul dascălilor din Blaj în slujba culturii, în lățirea învățăturilor dumnezeiești și naționale, în trezirea unui neam mare horopsit, nu e de lipsă să-l desfășur eu: a trecut acela în conștiința tuturor românilor cu carte.

Să știe în deobște, că dascălii din Blaj au rupt cătușile întunerecului de veacuri; că ei ne-au trezit

din letargia națională ce ne împrejmuia; și că ei ne-au apropiat, în cultură și știință, de popoarele cele mari și luminate ale apusului.

Dar nu se știe mai de aproape cine au fost aceia, cari și-au sleit puterile în catedrele acestor școale, și cari și-au cheltuit munca pentru luminarea unui neam dedat cu robia.

Drept aceea ne-ar face o mare îndestulare sufletească, dacă acest lung șir de dascăli meritoși, mărturia frământării generațiilor unui veac și jumătate, l'am putea dezgropa cât mai curând. Dar azi multe grăutăți, cari nu sunt greutăți legate de voia celui ce scrie, nici de rezultatul cercetărilor făcute în direcția aceasta, nu ne îngăduie să scoatem la lumină întreaga falangă a înaintașilor uitați.

Trebue dară să ne restrângem la o mică selecțiune, până la 1848, în care vor intra din cei mulți, foarte mulți, numai aceia, cari s'au încercat, ori s'au distins și *pe terenul literaturii*. Chiar și pentru aceștia ne vom mărgini numai la datele mai capitale, la *scurte notițe din biografiile și activitatea lor literară*.

Un studiu extins, o apreciere mai minuțioasă nici nu încap, nici e cu putință în fruntea unui anuar de școală, date fiind atâtea conziderații, peste care nu putem să trecem.

Dar și în forma și marginile care i-am dat, credem, că scrisul nostru va face lumină și va înlesni, în multe privințe munca altora, cari s'ar îndrepta spre această parte a trecutului nostru cultural și literar.

Conziderată, în totul, activitatea literară a dascălilor cuprinși în acest scris, ea să prezintă în exten-

ziuni largi și în acelaș timp, în direcții destul de osebite.

Aproape nu este ram de știință, care să nu-l fi cultivat acești vrednici dascăli.

Au compus cărți de școală, au tipărit cărți bisericești, au tradus și alcătuit opere teologice, au făcut istorie, au pus bază filologiei românești, au introdus filozofia, au apărat drepturi, ale bisericei și neamului, și au cultivat, mai mult ori mai puțin și literatura frumoasă.

În toate ei căutau să învețe pentru sine, și pentru alții, să arete neamului lor credința mântuitoare, trecutul măreț, viitorul mai bun, drepturile ce le au și li-s'au luat, frumusețele limbei strămoșești, și înțelepciunile literaturilor străine.

E drept, că în scrisul nostru, pe lângă uriași ai gândirei românești, cari au deschis, ori înșiși au făcut epocă, ne întâmpină și puteri zmerite, pe cum în codrii seculari pe lângă bătrânii stăjari să află și surceii de eri. Dar o literatură nu să face deodată, și nu se compune numai din talente mari, creatoare. În istoria literaturii au dreptul la existență și condeie mai modeste, mai puțin productive și însemnătoare, mai ales, când acestea condeie au pregătit calea pentru puterile de mai târziu, care s'au impus.

Poate unora din ei nu le-a venit de cât numai o foaie, sau poate nici atâta, din cununa recunoștinței, dar sufletul lor cinstit și mare nici n'au căutat recunoștință: le-a fost de ajuns gândul curat, ce te mângăie și satisface, că au lucrat după puteri și împrejurări, și au contribuit la mărirea lui Dumnezeu și a neamului lor. De aci vine, că monachii modești își retac până și numele.

Ori și cât de puțin ar fi însă activul literar al acestor dascăli ai vremilor trecute, nu vrem și nu putem să-l trecem cu vederea, mai vârtos, că la cei mai mulți nu se explică această activitate de scriitor disparentă din lipsa de voință și capacitate, ci din împrejurări de altă natură, din ocupația de dascăl, omorîtoare, și din mizeria ce-i încunjură, de care și noi cei de azi încă avem parte din belșug.

Azi, când avem o literatură vastă, în multe privințe rivală cu literatura altor popoare mai fericite, e ușor să bagatelizăm încercările de odată, dar să nu uităm, că alcătuirile mari, monumentale, ale științei s'au ridicat pe temeieri zmerite.

Astfel privită munca lor, ei merită toată cinstea celor de azi, merită să le reîmprospetăm memoria, și să-i scoatem din lumea uitării.

I-a căzut bine sufletului meu, să caut pe acei călugări și dascăli năcăjiți, cari în viață cât au fost, n'au trăit de-a jaba și fără folos.

Poate va fi munca mea defectuoasă. Lucrul însă să va explică ușor la cei cari știu, cum să reconstruiesc figuri din vremile trecute, cu mijloace înseși defectuoase, și pierdute.

Multor manuscrise, din câte au mai rămas, nu le putem satorî autorul, din motivul. că monachii mănăstirii Sf. Treimi, cari au fost întâii scriitori în în Blaj, de comun, își retac numele. Apoi cele mai multe s'au prădat în cursul revoluției dela anii 1848—1849. Iar cărțile tipărite, parte nu le poartă numele, parte au devenit atât de rari, încât într'un centru de provincie, cum e Blajul cu biblioteci sărace și nearanjate, e aproape cu neputință să le ai pe toate.

Cu toate defectele însă, căfe ar putea să vină ici și colo, pornim înainte scrisul nostru nepretențios, dorind ca în urma lui să crească cât mai mult numărul celor chemați să răspândească, acum ori mai târziu, lumină în calea neamului românesc.

Și acum lăsăm să urmeze, pe scurt, și, cât se poate, în ordine cronologică toți dascălii noștri, cari pot încăpea în scrisul de față.

I.

Geronțiu Cotorea (1720—).

Acesta a fost unul dintre cei dintâi călugări așezați în mănăstirea dela Blaj.

Despre viața sa nu avem decât informațiuni necomplete. Știm, că s'a născut în comuna Totoiu (Táté) lângă Alba-Iulia pela 1720. Studiile teologice și-lea făcut în Tirnavia (Nagy-Szombat) în Ungaria, de unde reîntors a intrat în mănăstirea Sf. Treimi dela Blaj, de odată cu Silvestru Caliani și Grigore Maior.

Ca om activ și erudit, Episcopul Petru Paul Aaron la 1753 l'a numit vicar general episcopesc, în care slujbă grea remase, cu vrednicie, până la 18 Nov. 1763.

La deschiderea școalelor din Blaj, în 1754, el fu numit ispravnicul trapezării, adevărat econom în mănăstirea Sf. Treimi, și deodată, profesor la cei ce să pregăteau pentru preoție. La 1762—1764 era concionatorul tinerimei studioase, iar în anul 1765 magistru al noviciilor Basilitani.

Dar pe vremea aceasta să află în preajma unor zile agitate, în care să căută mai mult la asprimea regulilor călugărești, decât la hărnicia și talentele, ce-l distingeau. Amestecat și dânsul în turburările inscenate contra Episcopului Atanasiu Rednic, la 1765 fu trimis din pedeapsă,

la mănăstirea Strâmba, de lângă Fizeș, în comitatul Solnoc-Doboca. Deaci pentru a i-să ușură pedeapsa, fu dispus la parochia Gherlei, cu salar de 200 fl. din venitul mănăstirei dela Blaj.

Aci făcù mult: câștigă loc pentru biserică și pentru preot, iar dela curtea domnitoare exoperă 2000 fl. pentru zidirea bisericei.

La 1772, după moartea Episcopului Rednic, fu reabilitat în slujba, ce avuse mai înainte, în mănăstirea din Blaj, unde, să pare, a stat până la moarte. Dar când a murit, nu să știe¹⁾.

Cotorea s'a distins și ca scriitor lăsând după sine mai multe lucrări, originale și traduse, parte tipărite parte numai în manuscris.

Scrierile sale sunt următoarele:

1. *Despre Schismaticia Grecilor*, după Maimburg, scrisă la 1746 încă pe când erà teolog în Tirnavia; dar din cartea aceasta voluminoasă până azi a rămas în manuscris, numai partea a doua²⁾.

2. *Despre articulușurile cele de price*, rămase de asemenea în manuscris, și tratează despre punctele, în care se dischilinesc celea două biserici românești, adevă despre purcederea duhului sfânt și dela Fiul; despre materia sfintei cuminecături; despre locul curățirii, și în sfârșit, despre capul bisericei sau despre mărirea Papei³⁾.

3. *Cartea de religie și obiceiurile Turcilor*, despre care dl Iorga⁴⁾ și dl Bunea⁵⁾ cred, că e probabil, să fie

¹⁾ Vezi articolul dlui Bunea în *Enciclopedia Ronână*, tom. II. pag. 27.

²⁾ Păstrată în Biblioteca Arhidiecezană din Blaj. Ms. Nr. 921.

³⁾ Păstrată în Ms. mai sus citat.

⁴⁾ *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*. București 1901, vol. II. pag. 409, not. 6.

⁵⁾ *Episcopii Petru Paul Aaron și Dionisiu Novacovici*. Blaj 1902, pag. 373.

identică cu aceea, care s'a publicat mai târziu în *Calendariul* de Buda.

4. *Învățătura creștinească sau catechism mai mare*, care, precum crede dl Bunea¹⁾, poate să fie identică cu *Învățătura creștinească* tipărită în Blaj, mai întâi la 1753, iar a doua oară la 1756.

5. *Pravilă după rândul slovelor dela buchi*²⁾.

6. *Carte pastorală*, către protopopi. Blaj 1760³⁾.

II.

Atanasiu Rednic (—1772).

S'a născut în Giulești cott. Maramurășului. Filozofia și teologia a făcut-o în Viena, unde și-a săștigat cunoștințe vaste pe toate terenele.

După mântuirea studiilor teologice intră la călugărie în mănăstirea Muncaciului. În 1750 veni și se așeză în mănăstirea dela Blaj.

La 1754, data deschiderei școalelor din Blaj, îl aflăm și pe el între cei dintâi profesori.

Pe lângă catedra de profesor, care o ținù multă, vreme, el mai îndeplineă și alte slujbe: astfel mai eră, de-odată profesor în seminariul diecezan înființat de Petru Paul Aaron, și asesor konzistorial, iară mai târziu ajunse vicar general episcopesc și econom mare. La 1764 fù ales și întărit de Episcop.

În scaunul arhieresc apoi a stat, desfășurând o largă activitate, până la 2 Maiu 1771, când trecù la viața de

¹⁾ Op cit. pag. 373.

²⁾ Clain la Cipariu, *Acte și fragmente*, pag. 121.

³⁾ Cit. la *Dr. Vasile Pop*, Dizertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări dela începutul lor până în vremile noastre. Sibiu 1838, pag. 46.

veci¹⁾. Pe cum ne istorisește contimporanul său, Samuil Clain, el «a petrecut o viață cucernică, și eră foarte păzitor rânduilor bisericeii răsăritului... Eră om foarte zmerit, haine de mătășă nici decum n'a purtat, hrana lui de când s'a făcut călugăr numai cu legumi și cu uleiu a fost. În lucrurile sale la nimic alta nu căută, fără numai la mărirea lui Dumnezeu, și întru acest propus eră neclintit și nu băgă samă de hulele altora. Slujba rugăciunilor cea de toate zilele nici odată nu au lăsat să nu o fi zis. Slujea episcopește, și din acel timp așa slujbă episcopească nu s'a întâmplat»²⁾.

Tot Clain ne spune, că Rednic «de școale și de învățături aveă grije bună», iar la moarte «toate ale sale le-au lăsat seminarului diecezan»³⁾.

Atanasiu Rednic a lucrat și pe terenul literar, înbogașind literatura bisericeii cu două scrieri, cari sunt:

1. *Carte contra Schismaticilor.*

2. *Starea bisericeii Românilor în Ardeal*⁴⁾, dar, pe cum a remarcat deja și dl Iorga⁵⁾, nu se știe, dacă acestea opere au fost tipărite vre-odată.

III.

Grigore Maior (1715—1785).

S'a născut la 1715 în Tușnad-Sărvad cott. Solnocul de mijloc.

Studiile și-lea început în Ungaria și le-a continuat în Cluj, unde absolvă retorica. La 1740 fu trimis la Roma

¹⁾ Vezi Clain, la Cipariu, *Acte și fragmente*, pag. 113—125; Grama, *Istoria bisericeii românești unite cu Roma*. Blaj 1884, pag. 138—144, și Bunea în *Șematismul* din 1900 pag. 31—34.

²⁾ Clain la Cipariu, *Acte și fragmente* pag. 124—125.

³⁾ Idem ibidem.

⁴⁾ Clain, *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*, cap. XXVI, în *Foaia pentru minte* din 1862 Nr. 12 dela 4 April, pag. 90.

⁵⁾ Op cit. vol. II. pag. 404.

în Colegiul dela Propaganda Fide. Aici a stat 7 ani pentru studiile filozofice și teologice, luând din amândouă doctoratul. Reîntors în patrie, Maior intră în mănăstirea Sf. Treimi dela Blaj. În sinodul electoral dela 4 Nov. fû candidat și el pentru scaunul episcopesc, dar nu fû întărit. La 12 Nov. 1754 Episcopul Aaron îl numî asesor konzistorial.

Când se deschid școalele, în acest an, pe el încă îl aflăm între cei dintâi profesori, ca «învățător limbilor și după vreme și puțință a științelor», și de odată eră încredințat și cu paza bibliotecii, care atunci numără 350 de tomuri.

Nu peste mult ajunse în ceartă cu Episcopul pentru averile mănăstirești, din care controversă călugării câștigară dreptul de a-și alege înșiși prepozit, iar ei aleseră pe Maior.

În sinodul electoral din 1764, Maior fu din nou candidat la episcopie, dar deși aveă cele mai multe voturi, nici de data aceasta n'a fost întărit. Din cauza aceasta el începù să agite contra nou denumitului Episcop, dar șieși și-a stricat, căci din poruncă împărătească, fû aruncat în temniță, la Sibiiu, unde a stat trei luni și jumătate, iar după aceea fû transportat la mănăstirea Muncaciului, ca acolo să-și petreacă toată viața în pocăință. Abia la 1771 să îndură spre el Împăratul Iosif II, și scăpă. După aceea fû aplicat cenzor, pentru cărțile românești, la tipografia slavă-română din Viena.

În sfârșit la 1772, ajunge în scaunul episcopesc, «de care lucru — pe cum ne spune Samuil Clain — foarte s'a bucurat toată româtimea din Ardeal»¹⁾. Dar după o păstorire de zece ani a fost silit să abzică de episcopie, ce a și făcut-o în sinodul dela 12 Aug. 1782. Apoi s'a

¹⁾ Clain, la Cipariu, *Acte și fragmente*, pag. 126.

retras la mănăstirea dela Alba-Iulia, unde muri în Febr. 1785¹⁾. Ca episcop Maior a zelat mult pentru biserică și pentru Sf. Unire, iar în ce privește școalele din Blaj, s'a făcut nemuritor cu regularea beneficiului de pâne, prin care la sute și mii de școlari săraci s'a deschis calea spre lumină și învățătură. Și tot pentru împintenarea tinerimei studioase mai lăsă și fondul pentru premii, din care să remunerează tinerii cari la Trei-erarhi țin discursuri, ori declamează în limbile ce le învață.

Pe terenul literar Grigore Maior a compus:

1. O *Epistolă pastorală*²⁾.

2. O *Enciclică*³⁾.

3. După mărturia unei scrisori a lui către Episcopul Aaron din 2 Nov. 1759, el eră încredințat cu lucrarea unui *Dicționar* pentru folosul tinerimei școlare, dar în bibliotecile de aici nu s'a dat de urma lui⁴⁾.

IV.

Călugărul Isaia.

Acesta mai înainte a fost preot în Sâncel, lângă Blaj, și poporul îi zicea *poșa Iancu*. Despărțit de soție, care încă se făcu călugăriță, intră în mănăstirea dela Blaj, și între Călugări să numi *Isaie*. Despre acest călugăr, ne spune Clain, care învățase la el, că fiind odinioară la Kiov, foarte bine se procopsise în limba slovenească, pe care atât de bine și-a însușit-o, în cât au tălmăcit din ea pe limba românească: *Vedeniile Sfântului Grigorie*⁵⁾.

¹⁾ Vezi pe larg *Clain*, tot acolo, pag. 125—129; *Gramă*, op cit. pag. 144—148; *Bunea*, tot acolo, pag. 34—38.

^{2—3)} *Clain*, *Historia Daco-Romanilor sive Valachorum*, cap XXVI în *Foaia pentru minte* din 1862 Nr. 12, pag. 90.

⁴⁾ *Cipariu*, *Acte și Fragmente*, pag. 224.

⁵⁾ *Clain* la *Cipariu*, *Acte și fragmente*, pag. 107.

V.

Iacob Aaron (— 1788).

Ioan Aaron s'a născut în Roșia Abrudului și a fost fiul protopopului de-acolo, Alexandru Aaron. La 27 Octombrie 1758. Geronțiu Cotorea cere Eppului Aron, ca Ioan Aaron să fie admis la depunerea profesiunii; care depusă, luă numele de *Iacob*. Apoi fu trimis la Roma unde absolvă studiile filozofice și teologice și tot acolo a prestat jurământul călugăresc în 5 August 1762, iar la 12 Febr. 1765 s'a hirotonit preot prin punerea mânilor Eppului grecesc Schirò. Analele Propagandei din Roma îl caracterizează ca pe un bărbat distins în colegiu, în oficiul preoțesc și în patrie: »*Excellens in Collegio, in ministerio, in Patria*«¹⁾.

Reîntors în patrie purtă diferite oficii, îndată la re-întoarcere fu numit profesor de sintaxă și gramatică²⁾, la 1766 figurează tot ca profesor; la 1767 și 1768 este canonic capitular și prefect al școalelor; la 1768 pelângă directură aveà și catedra de teologie; la 1770 era »*in spiritualibus vicarius generalis*«. La 1772 după moartea lui Rednic candidat la episcopie³⁾. În 1774 era »*canonicus cancellarius*«; în 1775 îl vedem trimis misionar în jurul Hațegului pela Varolia, Balomir și Sântă-Mărie—Orlea cu Iosafat Devai.

După aceea fu chemat prefect în Seminarul Sf. Barbara din Viena. La 23 Maiu 1777 fu numit, prin decret împărătesc, prepozit în capitlul de Oradea-mare, dar rămase deodată și rector la Sf. Barbara în Viena și prepozit la Orade. La alegerea de episcop din 1782 s'au

¹⁾ *Transilvania* din 1877. Nr. 11 pag. 124.

²⁾ *Cf. Cipariu*, Acte și fragmente, pag. 24.

³⁾ Clain, la *Cipariu*, ibidem, pag. 126.

depus și pentru el 57 voturi¹⁾, dar deși prefect la Barabara și aproape de împăratul, totuși nu putu izbuti.

Încă odată să mai apropie de mitra vlădicească, după moartea lui Moise Drágosy, când a și fost numit episcop la Oradea-mare, dar înainte de a o pune pe cap să mută la cele vecinice²⁾. A murit la 21 Februar 1788³⁾.

Iacob Aaron are o *Colecțiune de Inscripțiuni Dacice*, care la 1776, o trimise Cardinalului Ștefan Borgia, de unde mai târziu, ajunse la ea și George Șincai, înmulțindu-și cu un tom, cu al VI-lea, colecțiunea sa istorică, păstrată în biblioteca Episcopiei românești din Oradea-mare⁴⁾.

VI.

Parteniu Iacob (—1790).

Petru Iacob s'a născut în Turda și a fost fiul lui Petru Iacob »carele sub Clain trimițându-să la Roma s'a lăsat de învățătură«⁵⁾. În 12 Iuliu 1766 întră la călugărie și primește numele *Parteniu*.

Ca cleric în 1766 figurează în calitate de »magister Principiorun«.

La 1769 fu trimis pentru continuarea studiilor în institutul »Propaganda« din Roma, din care privilegiu hegumenul mănăstirei Iacob Aaron în scrisoarea sa din 28 Octobrie 1769 către Eppul Rednic îl amintește pe Partenie ca pe unul, care eră »cum hominibus tractare mi-

¹⁾ *I. M. Moldovan*, Acte Sinodale, tom. I. pag. 111.

²⁾ *Schematismul* dela Oradea-mare pe a. 1900, pag. 133.

³⁾ Dr. I. Ardelean, *Istoria Diecesei Românilor gr. cat. a Oradei-mari*. Blaj 1888, Partea II. pag. 55.

⁴⁾ Vezi Raportul lui Nic. Densușan despre misiunea sa istorică în Ungaria și Transilvania, în *An. Acad. Rom.* Ser. II. tom II. secț. 1. pag. 206.

⁵⁾ Clain, la Cipariu, *Acte și fragmente* pag. 122.

nime peritus, sed potius abstractus». In Roma a depus jurământul la 11 Februar 1771, și la jurământ adăugase cuvintele: »Ne facias moram reddere quod vovisti, quod Dominus tanquam suum requirit a te«¹⁾.

Reîntors la Blaj fu aplicat profesor; la 1780 îl întâmpinăm ca profesor de retorică, și deatunci încontinuu până la 1789, când era și asesor konzistorial.

Eră bun orator, care să înfățișă la cele mai de frunte solemnități, precum mărturisesc manuscrisele, sale din Biblioteca Archidiecezană, în care i-s'au păstrat trei vorbiri: una pentru întâmpinarea contelui Kolonich, episcopul rom. cat. din Alba-Iulia, din incidentul venirii sale la Blaj în 17 Aug. 1780; alta, o bineventare, dela 6 Iuliu 1781 rostită înaintea guvernatorului Transilvaniei Baron Samuil Bruckenthal sosit în aceea zi la Blaj; și alta, a treia, este un discurs panegiric la sărbătoarea Trei-Erarchi din 1781. Din cari să vede, că manua cu ușurință un stil limpede, într'o clasică latină, și, că spunea cuminte gândurile ce avea, și trăbuea să le spună.

Din același volum al scrisului său mai avem prilegiu să-l cunoaștem și ca pe un dascăl foarte erudit, care cetise și extrase întreagă literatura clasică latină până la scriitorii clasici mai noi. Făcând o cale lungă de cinstit și învățat dascăl, murì la anul 1790.

Parteniu Iacob are și un manual de aritmetică, în latinește: *Elementa Arithmeticae numericae*, conservat în Ms. Nr. 1485 în Biblioteca Archidiecezană din Blaj.

VII.

Ștefan Pop (—1801).

Ca monach, la 1766 fu trimis pentru studii mai înalte — deodată cu istoricul Samuil Clain — la Viena,

¹⁾ Cf. *Transilvania* din 1877 Nr. 11. pag 124.

în institutul lui Pázmány, unde fu primit după-ce atât el cât și Clain, promise Eppului din Viena Cristofor Migazzi, că va împlini orice slujbă bisericească, fie chiar și de preot mirean¹⁾).

Terminând filozofia și teologia în curs de șase ani, la 1772 să reîntoarse în Blaj, unde fu numit profesor de logică și metafizică²⁾ și rămasă în catedra de filozofie trei ani, apoi trecu la teologie, și fii ales și secretar lângă Eppul Maior, dar la 1776 cazii în disgrația Eppului pentru nește vorbe. »Dilectio tua tamen, quantum jam observo, in ista Domo discere incepit — nescio quae loqui et majores obloqui« scrie Eppul Maior lui Ștefan la 26 Novembre 1776. Ștefan grăbi cu limpezirea, care în 30 Novembre 1776, într'o aleasă latinească și cu obicinuita umilință monachală, să desfășura pe larg în fața Vlădicăii. Cum erau primite scuzele, e deajuns să spunem, că Vlădica scria pe ele acest îndorsat: »Stephanus multa perorat«.

La alegerea de episcop din 1782 îl vedem figurând între votizanți în calitate de konzistorialist. La 1787 și 1789 figurează ca referent konzistorial; la 1796 era prepozit al mănăstirei și prefect al școalelor latine; la 1800 era în aceleași slujbe, iar într'o zi din primăvară la 1801 adoarme în Domnul.

Ștefan Pop între multele sale ocupațiuni a scris și un *Tractat despre sacramentul Botezului* (Tractatus de Sacramento Baptismi), și în puterea acestei lucrări amicul său dela aceeași sf. mănăstire, Samuil Clain îl numără și pe el între scriitorii vremii³⁾).

¹⁾ Cf. *Ioan Bianu*, viața și activitatea lui Clain, în *An. Soc. Acad. Rom.* 1876 pag. 81.

²⁾ Clain la Cipariu, *Acte și fragmente*, pag. 125.

³⁾ *Clain*, *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*, cap. XXVI, în *Foaia pentru minte* din 1862 Nr. 12 din 4 April, pag. 90.

VIII.

Ioachim Pop (—1803).

Ioan Pop, fiul lui Baziliu, a studiat în Blaj; »la anul 1762 în 14 Oct. Eppul Aaron au primit din seminarul episcopesc cinci tineri, pe cari i-au băgat la călugări în mănăstirea Bunei-Vestiri«¹⁾ între aceștia era și Ioan Pop, care în călugărie luă numele de *Ioachim*. La 14 Nov. 1763 figurează ca monach și corector al tipografiei. Mai târziu fu trimis la Roma pentru studii mai înalte, unde în 15 Aug. 1775 depuse jurământul, și unde să distinsese atât de mult încât în anele Propagandei era considerat: »optimus praeclarusque in omnibus iudicio tum equalium tum superiorum«²⁾.

La 1782 figurează ca profesor de teologie. La 1787 este profesor în principie; la 1789 este prepozit al mănăstirii Sf. Trăimi, președinte interimal al conzistorului și »gymnazii studiorum praefectus«. La 1796 era profesor de teologia dogmatică, și rămâne în catedra aceasta până la moarte, care a venit la 11 Nov. 1803.

Aci amintim, că părintele Ioachim, care într'o vreme era și econom al mănăstirii sale, a scris și o *Teologie dogmatică*, prin care s'a ridicat după judecata bună a lui Samuil Clain, în șirul scriitorilor români, cari pe vremuri erau vrednici de a fi eternizați pentru veacuri în istoria Românilor³⁾.

¹⁾ Cf. Clain la Cipariu, *Acte și fragmente*, pag. 110.

²⁾ *Transilvania* 1877 Nr. 11 pag. 124.

³⁾ Cf. *S. Clain*, *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*, cap. XXVI, în *Foaia pentru minte*, din 1862 Nr. 12 din 4 April, pag. 90.

IX.

Samuil Clain (1745—1806).

Maniu Micu alias Clain, a cărui viață plină de învățături, azi o cunoaștem destul de bine, s'a născut la 1745 în Sad lângă Sibiu, și a fost nepotul episcopului mucenic Inocențiu Clain.

Elementele învățaturii le-a început în casa protopopească a tatălui său. De aci veni la Blaj, unde a fost elevul seminariului și mănăstirii Bunei-Vestiri, înființată de Episcopul Aaron. Cuprins de o dragoste pentru viața călugărească, la 1762 să făcù și el călugăr, primind numele de Samuil.

La 1764 fù numit prefect al Seminariului Bunei-Vestiri, în locul lui Rednic, care acum ajunsese vlădică. În 1765 Noemvrie 13, fù constituit eclesiarc și asesor konzistorial. Iar la 1766 fù trimis în Pazmaneul din Viena, dimpreună cu Ștefan Pop, să-și continue studiile. Aci a stat 6 ani, în care vreme mântui teologia și filozofia.

La 1772 se reîntoarce la Blaj, și primește catedra de matematică și etică.

Dar nu peste mult din catedră erudiția sa vastă îl ridică în slujba de prefect la institutul sf. Barbara din Viena, unde a stat până la 1783, și în vremea aceasta pe lângă datorințele din Seminar s'a cuprins neostenit și cu literatura. Îbolnăvindu-se, la anul mai sus amintit să reîntoarce în mănăstirea dela Blaj, însă în anul următor, când Șincai și Maior eșiră din ord, Clain cerù voie să poată părăsi și el rasa călugărească. Dar dela Guvern venià un răspuns, care nu-i incuviința cererea, ci să îndrumà să rămână în mănăstire, să ducă o viață liniștită, și să se ție, cum trebuie, de regulele statului său călugăresc.

Astfel rămase și pe mai departe în mănăstirea din Blaj, unde, pe lângă diferite funcțiuni, ce îndeplinea, să consacră cu totul lucrărilor sale literare, fiind de aci înainte el, sufletul vieții literare românești din Blaj și din toată țara.

Durere, că între el și Episcopul său Ioan Bob, erau raporturi foarte încordate, mai ales dela 1794 încoace, cari tot mereu îl îndreptau înafară de zidurile mănăstirii din Blaj.

În marginile scrisului meu nu pot avea menirea să stăruiesc mai de aproape asupra chestiunii, cine poartă vina acestor certe regretabile. Voiu reproduce deci numai două păreri, diverse, mai recente, cari s'au respicat, în privința aceasta, din partea celor mai distinși istorici, pe cari azi îi avem.

Unul din aceștia, dl Iorga, iea în apărare pe scriitor:

»Episcop al Uniților eră în acest timp la Blaj un om harnic pentru tipărirea de cărți religioase, un om ambițios, și care ținea la fama bună a numelui său, dar lipsit de orice simț pentru lucrurile mari, lipsit de capacitatea de-a apreția pe oamenii distinși, și de-a respecta o superioritate intelectuală, care întrecea superioritatea sa ierarhică. Bogatul și influentul episcop Bob fù un suflet mic, o inimă îngustă, plină de ură contra tuturor acelora, ce-i puteau face umbră. El să lăsă adus, din asemenea motive de invidie, căroră, pentru demnitatea persoanei și Scaunului său, eră dator să se împotrivescă, a porni prigonirea împotriva acelora, de cari s'ar fi căzut să se încunjure mulțamitor, și-și înnegri astfel, cu toată gospodăria sa bună și incontestabilul său patriotism, pentru cât timp va exista un popor românesc, numele. — Între Bob și între Clain, între cel ce să gândia înainte de toate la sine, și acel care-și simția numai misiunea

dé-a răspândi lumină în calea altora, între egoistul veninos și între vizionarul altruist, nu putea să fie pace. Oamenii spiritului n'au împărăție pe această lume, dar acei, cari domină într'insa să cuvine să nu uite, că aceia sunt suverani aiurea, suverani până la sfârșitul veacului ¹⁾.»

Iar cel de al doilea, la care vrem să ne provocăm, și care e dl Bunea, vine, pecum e firesc, în limpezirea bunului nume al Vlădicăi:

»Cauza acestor neînțelegeri regretabile — zice dsa — nu trebuie să o căutăm în aceea, că Bob ar fi urât pe oamenii învățați, ori că ar fi voit să strice așezămintele orientale, ori, că ar fi fost contrar buneii înțelegeri între Români de ambele confesiuni, ci în alte împrejurări și întâmplări de atunci. De pe timpul Împăratului Iosif al II-lea, suflă din Viena un vânt nepriincios călugărilor, și pentru aceea Samuil Clain deja în anul 1784 s'a rugat să fie dimis din cinul călugăresc. Episcopul însă, care dacă l-ar fi urât, ar fi avut atunci prilej bine venit de a-l dimite, l-a reținut în mănăstire și l-a ajutat în lucrările lui literare, dându-i lui să traducă *Biblia* pe românește. De altă parte Samuil Clain, cu ocaziunea alegerii de Episcop în 1782, lucrase mult, ca Ignăție Darabanth, vicar episcopesc și călugăr, să ajungă Episcop, și nu Bob, iar după aceea în mod ostentativ, în dedicațiunea opului său *Teologia moralicească*, lăudă și înălță pe Ignăție Darabanth, care ajunsese Episcop în Oradea-mare, atât de tare și cu astfel de cuvinte, încât mulți priviau în aceasta o micșorare a Episcopului Bob. Afară de aceea Clain, care eră și bolnăvicios, mai aveă un temperament foarte rău, care îl răpiă și la vorbe nesocotite și necuviincioase față de Episcopul și de ceialalți frați călugări, iar în chestiuni religioase apăra și unele idei singulare, cari

¹⁾ *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*. Vol II. pag 168.

ceialalți nu le credeau edificatoare pentru credincioși. În fine pentru unele acțiuni imprudente, cum a fost între altele dedicațiunea istoriei sale bisericești, făcută Mitropolitului sârbesc dela Karlovitz, mai eră și bănuït, că ar vreă să treacă la neunire spre a să face Episcop gr.-or. în Sibiu după moartea Episcopului Gerasim Adamovici. Mai adauge, că și antecesorii Episcopului Bob avuseră neînțelegeri cu călugării, și că spiritul de opozițiune față cu Episcopul nu dispăruse din mănăstire, ci din contră să păreă, că va isbucni mai vehement decât în trecut, și atunci ușor să va înțelege, pentruce Episcopul Bob, care învățase chiar din pățaniile distinsului său antecesor Grigore Maior, a fost atât de vigoros față cu Samuil Clain« ¹⁾.

Erau așadară motive, și pe o parte și pe alta, ca Samuil Clain și Episcopul Bob să nu se poată înțelege. La 1797 năcazurile să înăsprise din cale afară. În 29 Noemvrie acestui an, Bob face propunere Guvernului, ca pe acest călugăr să-l escorteze la Muncaciu, unde să trăiască pe cheltuiala mănăstirii din Blaj, ca în singurătate și tăcere să se pocăiască. Guvernul însă nu se învoi la disciplinarea aceasta a lui Clain, ci în 27 Ianuar 1798 scrise Episcopului, să-l oprească de-a mai ieși din Blaj, și să-i poruncească, să trăiască liniștit în mănăstire și să se ocupe cu indeletniciri evlavioase și literare.

Urmarea a fost, că după 1800 Clain trebui să se mute, din pedeapsă, la mănăstirea Bălgradului, pe care o părăsi abia la 1803, când i-să încredință postul de revizor al cărților la Buda, unde a mai trăit, iar la 13 Maiu 1806 și-a dat sufletul obosit în mânilor Domnului.

Clain trebuie considerat, pe cum a zis dl Iorga, ca începătorul erudiției române din Ardeal. »După cartu-

¹⁾ *Enciclopedia Română*, tom. II. pag. 15.

rarii, cari învățase numai pentru dânsii, sau pentru uce-
nicii lor din școlile Blajului, el a fost cel dintâi, care a
învățat și pentru alții, cel dintâi, care a simțit în el
nevoia de-a exprima idei proprii, născute din cunoașterea
ideilor străine¹⁾.«

Dintre toți cărturarii de pe vremea sa nici unul n'a
scris atât de mult, și așa de frumos ca el.

Cuprinsă la olaltă activitatea sa de scriitor, el să
prezintă mai ales în patru direcții: ca scriitor bisericesc,
istoric, filolog, și autor de cărți pentru școală.

Să vedem acum activitatea sa în aceste patru di-
recții.

I. Mai largă este munca sa pe terenul literaturii
bisericești, care a înavuțit-o cu o serie de scrieri, cari
însă, durere, în cea mai mare a lor parte au rămas ne-
tipărite, să se uite și piardă, în Biblioteca Arhidiecezană
din Blaj și a Episcopiei românești gr.-cat. din Oradea-
mare. Astfel, în viața lui n'au văzut lumina tiparului
disertația latinească: *Despre călugării bisericii răsăritului,*
Practica konzistorială, Cartea despre descoperirea cea
dumnezeiască, Cartea de căsătorie, Predicele, Canoanele
tuturor soboarelor în biserica răsăritului primite, tratatul
De veris narrationibus a lui Lucian, *Îndreptarea păcăto-*
șilor de Segneri, *Celea patru cărți de urmarea lui Hristos*
a lui Thoma de Kempis, pecum și alte traduceri, făcute din
Sf. Vasile, S. Ciril Ierusalimiteanul, Sf. Dorofteiu, Sf. Pa-
homie, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Grigore Nazianzenul,
Sf. Ioan Damascin, Sf. Epifanie, Sf. Efrem și Sf. Clement²⁾.

Față de acestea e cu mult mai mic numărul căr-
ților tipărite, cari sunt:

¹⁾ Op. cit. vol. II. pag. 161.

²⁾ Vezi *Ioan Bianu, Viața și Activitatea lui Maniu Samuil Micul* alias
Clain de Sad, în *An. Soc. Acad. Rom.* tom. IX. din 1876, pag. 100-161.

1. *Disertatio canonica de matrimonio juxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae* (Viena 1781), care l-a ridicat la autoritate largă în toate școalele din Europa, și pe cum afirmă dl Bunea, să citează din ea chiar și în catedrele profesorilor dela Roma ¹⁾.

2. *Disertatio de jejuniis Graecae Orientalis Ecclesiae* (Viena 1782), tipărită și în traducere românească, la 1828 în Buda.

3. *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaj 1784.

4. *Biblia ambelor testamente*, tradusă »toată de pe Elinie« (Blaj 1795, și Peterburg 1819), până azi cea mai bună versiune a sfintei Scripturi din câte avem în românește.

5. *Teologia moralicească*, Blaj 1796.

6. La aceștia mai putem adauge două *Cărți de rugăciuni*, ieșite una în Viena (1779), și alta la Sibiu (1801), însemnate pentru că au fost primele cărți de rugăciuni românești tipărite cu litere latine.

II. Clain a fost și istoric, harnic și neobosit, care prin scrierile sale, multe, s'a făcut nemuritor în toată puterea cuvântului. El zicea: »urât lucru este Românului să nu-și știe istoria neamului său« ²⁾. Cugetând acestea, el porni să facă lumină, să spună Românilor, cine sunt și ce drepturi au pe pământul, pe care locuesc. În acelaș timp el osteneà să convingă și pe străini despre originea latină, despre continuitatea romanității și drepturile, ce nu se pot înstrăina, ale acestui popor. Și alătura cu aceste învățături, scrisul său mai dezgropă un alt trecut, al bisericii, de care erà mândru, și pe care îl vedeà pe de-asupra considerațiilor și intereselor trecătoare.

¹⁾ *Enciclopedia Română*, tom. III. pag. 16.

²⁾ Cit. la Cipariu, *Acte și fragmente*, pag. 139.

Încă de pe când eră în Viena, scrisul său pus în folosul istoriei românești, eclesiastice și profane, începù cu râvnă, și rând pe rând să înșira în lucrări valoroase, pe cum sunt:

1. *Brevis Notitia Historiae Valachorum ab origine gentis usque Saeculum XVIII.*

2. *Istoria Românilor Transilvani, Munteni și Moldoveni, împreună cu faptele principilor.*

3. *Istoria bisericească a Românilor Transilvani.*

4. *Istoria conciliului dela Florența.*

5. *Istoria bisericească universală pe scurt.*

6. *Istoria împărecherii între biserică rasăritului și a a apusului, care s'a făcut pe vremea lui Mihail Cerularie, patriarhul Tarigradului și a Soborului dela Florența.*

7. *De origine Daco-Romanorum.*

8. *De Metropoli Transylvanica.*

III. Ca filolog, în tovărășie cu Șincai, el aducea în *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (Viena 1780 și Buda 1805) prima gramatică românească, care putea să deștepte, și să pornească o eră nouă de cultură a limbei: ea rezultă școala etimologică ardeleană sau curentul latinist ¹⁾).

Cătră sfârșitul vieții sale cercă să-și completeze activitatea filologică prin *Dicționarul latin-român-germân-ungar și român-latin-germân-ungar*. La 1805 eră gata, și la 1806 voiă să-l tipărească, pentru a folosi Românilor și străinilor, și, pecum însuși scrie lui Corneli la 14 April 1805, »pentru a face cinste astfel întregului neam, ca să aibă și el un dicționar, de care nici o nație nu e lipsită, decât a noastră și cea țigănească.« Dar n'avù noroc, să-l scoată la lumină, și astfel a rămas, ca

¹⁾ Cfr. *Lazăr Șuinean*, *Istoria filologiei române*. București 1892, pag. 150 și urm.

să fie, mai târziu, la 20 de ani după moartea lui, baza *Lexiconului de Buda*.

IV. În sfârșit, Clain a scris și pentru școală diferite manuale.

La 1781 a tipărit în Viena o *Bucoavnă*, cu litere cirilice, pentru pruncii românești.

La 1799 apare la Buda *Logica, adecă partea cea cuvântătoare a filozofiei*, tradusă după filozoful timpului, Baumeister. Tot după acesta a mai scos la 1800 în Sibiu *Etica și Dreptul natural; Metafizica* aceluiași încă o terminase, dar nu s'a tipărit. A mai lucrat un manual de *Aritmetică*, care de asemenea a rămas în manuscris. În urmă amintim *Viața și fabulele lui Isop*, care, atunci, putea să aducă mai mare folos decât azi, și pentru aceea să pară vrednic și Esop, să între în scrisul unui Samuil Clain.

În adevăr te uimește acest călugăr cu groaza de cărți și manuscrise, ce a alcătuit și tradus într'un scurt interval de 25 ani, care nime n'a venit să le studieze, afară de dl Ioan Bianu, care, încă în tinerețe, a scos cea dintâie și cea mai completă monografie asupra lui, și afară de dl Iorga, singurul, care l-a înțeles adânc și l-a aprețiat după cum a fost vrednic, pe pagini de aur¹⁾.

X.

George Șincai (1754—1816).

Un alt călugăr nemuritor din mănăstirea Blajului a fost George Șincai.

¹⁾ Vezi *Cipariu*, Acte și fragmente; *I. M. Moldovan*, Documente pentru biografia lui S. Clain în *Arhiv pentru filologie și istorie* pag. 675—679, 700—702, 715—720 și 736—739; *Ioan Bianu*, *Viața și activitatea lui Maniu Samuil Micul Clain*. București 1876; *Bunea*, *Cestiuni din dreptul și istoria bisericii românești unite*. Blaj 1893, p. 108 și urm.; *Iorga*, *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, vol. II. pag. 161 și urm.

S'a născut în satul Samsud din scaunul Murășului, la 27 Februar 1754 din părinți nobili de Șinca, care erau Ioan Șincai și Ana Grecu.

Studiile elementare le-a făcut în satul său natal și în Sabed, iar cele gramaticale și humanioare în Murăș-Oșorhei, Cluj și Bistrița.

Mântuind humanioarele, la 1773 intră la călugărie în Blaj.

Ca novitiu, în acelaș an, el provedea și catedra de retorică și poetică.

La 1774 fu trimis dimpreună cu Petru Maior la Roma, unde a stat cinci ani, în care vreme călugărul Gavriil mântui filozofia și teologia, și deodată pusă bază și studiilor sale de mai târziu, adunându-și din bibliotecile Romei o colecție enormă de note și documente istorice, din cari mai târziu aveà să pornească *Cronica* neamului său.

La 1779 terminând studiile să reîntoarce. Dar să oprește în Viena, unde mai petrecu, din poruncă împărătească, un an să studieze pedagogia, dreptul natural, dreptul ginților și dreptul canonic. În vremea aceasta el colaboră la *Elementele* lui Clain, își completează studiile istorice și cunoscù pe Daniil Cornides, Benkő și Sulzer, istorici însăamnați ai timpului, cari au înlesnit mult cercetările viitorului cronicar.

Când s'a reîntors la Blaj, nu știm, dar la 1782 apare în calitate de director al normelor de aici, și al celorlalte școale naționale, unite, din Marele Principat al Transilvaniei, în care slujbă a stat până la 1794.

Pus în fruntea școalelor naționale, el făcù tot, ce puteà, pentru înmulțirea și desvoltarea aceloră. După însăși mărturisirea sa, în restimpul celor 12 ani, cât a fost director, s'au ridicat peste trei sute de școale, cari azi nu le cunoaștem înafară de câteva, ce-am aflat acum

de curînd în cursul altor cercetări. Aşa de ex. au existat şcoale din vremea lui Şincai în Abrud, Almaşul mare, Căpuşul de câmpie, Feneşul săsesc, Fildul de sus, Grebeniş, Ibaşfalău, Măgina, Ocna-Dejului, Reghinul unguresc, Săcal, Santău, Sic, Şomcuta mare, şi Turda.

În vremea ce i-o îngăduia catedra dela Blaj, Şincai mai scriea cărţi pentru şcoală şi făcea umblări ostensive prin ţară, să vadă singur sporiul şi scăderile, să îndemne şi să îndrepte. Astfel în vremea directurei sale şcolile naţionale luară primul avânt de înălţare.

Dar pe lângă toată vrednicia slujbei sale recunoscută şi de forurile oficiale la 1794 fu ridicat din post, deoparte pentru că să compromise politiceşte, iar de alta pentru că ajunse în conflict cu Vlădica Bob.

În 1795 pleacă la Viena să se desvinovăţească, dar fără succes. Mai nădăjduia să capete o altă oarecare slujbă la şcolile împărăteşti, dar iarăşi nu izbuteşte, şi astfel nu-i rămânea alta decât să trăiască din mila prietenilor săi.

Târziu găsi un adăpost în starea-i strâmtorată, dar binele nu vinea dela Români, ci dela o familie grofească, a lui Vass din Ţaga, care-l primi instructor lângă fiii săi, înlesnindu-i traiul şasă ani de zile.

La 1803 i-să deschid porţile unui alt azil la tipografia statului din Buda, unde a petrecut ca corector până la 1809, când nu să ştie din ce cauză îşi părăsi postul şi să retrase la foştii săi elevi, comiţii Vass, în Szinnye din cottul Abauj. La 1812 vine în Transilvania, pentru a-şi tipări *Cronica*, dar împotrivindu-se cenzura, se îndreaptă mâhnit iarăşi spre Ungaria, şi percurge mai departe calea suferinţelor. Odată, pela 1814, l'au mai văzut în ţara sa, iar de-atunci i-s'a pierdut cu desăvârşire urma. Abia la 1866 s'a aflat, că se retrase

iarăși la familia Vass în Szinnye, unde a și murit la 2 Nov. 1816.

Pecum să vede, viața lui Șincai mai jumătate să compune din dușmăniri, perzecuțiuni și suferințe, și cu toate acestea el, ca scriitor a desfășurat o activitate uriașă, mai ales ca istoric.

Opera sa principală este *Cronica Românilor*, cea mai bogată între toate cronicile românești câte le avem, la care să recurge, și va rămâne izvor nesăcat încă multă vreme pentru istoricii noștri.

Această cronică începe la anul 86, și merge până la 1739, când s'a oprit, căci Români nu-i înlesneau munca.

Ea începu să se tipărească în *Calendarul de Buda* de pe 1807, 1808 și 1809, dar în anul acesta probabil din cauza cenzurei a trebuit să intrerumpă publicarea; de aci încolo n'a mai izbutit să o pună sub tipar.

La 1812 i-să dă aprobarea să o publice, dar numai în Ungaria. În Transilvania nu o putea tipări, căci cenzura o afla plină de idei false și tendențioase; astfel a rămas nepublicată, până târziu după moartea autorului, pe care cenzura îl judeca vrednic de furci.

La 1843 arhimandritul German Vida încerca să o tipărească în Iași, dar nu ajunse decât până la 1000.

În anul următor profesorul dela Arad, Alexandru Gavra începù și el publicarea Croniciei, în tipografia universității dela Buda, dar nici el n'a mers mai departe decât până la anul 1383.

Cea dintâi ediție completă, în trei volume, apărù mai întâi la 1853 în Iași sub îngrijirea lui Aug. Treb. Laurian.

Apoi la 1886 veni alta, la București, din îngrijirea dlui Tocilescu, completată cu observații scoase de Gri-

gore Silași din manuscrisul Bibliotecii Muzeului dela Cluj, dar nici aceasta nu este încă o ediție definitivă a *Cronicei Românilor*.

Șincai voia să-și scoată *Cronica* și în altă limbă, și în scopul acesta a și pregătit o versiune latinească, care merge dela 86—1448, dar nici în forma aceasta *Cronica* sa n'avu norocul să vadă lumina tipariului.

O altă scriere istorică a lui Șincai este *Responsum ad Crisim Iosephi Caroli Eder in supplicem libellum Valachorum Transilvaniae*.

Să știe, că la 1791 Români din Transilvania cer și ei drepturi politice egale cu ceilalți locuitori ai țării, și dorințele acestea le cuprind în memorabilul *Supplex libellus Valachorum Transilvaniae*, care fu criticat foarte aspru de istoricul germân Iosif Carol Eder în *Notae historico-criticae ad supplicem libellum Valachorum*. Eder, aflându-l obraznic și plin de insulte pentru cei privilegiați și asigurați în drepturile lor prin tradiții de mai multe secole, să încercă să arete, că pretenziunile Românilor nu sunt întemeiate pe justiție, și prin urmare Curtea din Viena nu trebuia să le ieie în conziderare. Șincai nu putu să sufere necombătute argumentele lui Eder.

Indignat de obrăznicia acestuia, el scrie anticritica mai sus pomenită, în care aducea răspunsul cuvenit la toate »bârfele«, și arată că teoria lui despre trecerea Românilor peste Dunăre este falsă, și că argumentele lui nu corespund nici minții sănătoase, nici faptelor istorice¹⁾.

În afară de activitatea sa istorică, Șincai s'a distins și ca filolog. În direcția aceasta mai întâiu apare la 1780, cu *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, care

¹⁾ Să păstrează în Biblioteca Episcopiei românești din Oradea Mare. Cf. Raportul lui Nic. Densușan, loc. cit. pag. 208.

era și a lui Clain. Aci, pecum și în ediția a doua dela 1805 mai desvoltată, Șincai, împreună cu tovarășul său de muncă, mai ales două lucruri voiea: să arete, că limba română rezultă din latina clasică, și izgonind din scrierea limbei române slovele, să le înlocuiască cu caracterele latine.

Pela 1804 căpitanul Ioan Lipszky care voia să redacteze o hartă geografică a provinciilor coroanei ungurești, îl întrebuse pe Șincai după ce metodă socoate, că ar fi mai conzult să scrie numele de localități românești. Șincai răspunde într'o scrisoare, dela 20 Sept. 1804, că mai corăspunzător este metoda ortografiei latine, dar face o restricțiune, anume literele latine le admite numai în scrieri literare, de istorie și filologie, până când în cărțile bisericesti e de părere, că trebuie să se țină încă slovele cirilice. Deci *Epistola către Lipszky* (Buda 1804), pornită pentru răspuns în chestia aceasta, aparține și ea scrisului său filologic.

Pentru școală a scris și tipărit la 1783 două *Abece-dare* (Alphabeta Normatica), unul pentru normele din Blaj, în limba latină, magiară, germână și română, iar celalalt pentru școalele satești din Transilvania, numai în românește, cu cirilice ¹⁾. În același an a mai tipărit *Catechizmul cel mare*, cu întrebări și răspunsuri, ²⁾ și o *Gramatică latină*. (Prima Principia Latinae Grammatices), compusă latinește, dar, pentru mai mare ușorință a începătorilor, avea și text explicativ român ³⁾. Iar la 1785 a scos la lumină *Indreptarea către Aritmetică* ⁴⁾. Tot pentru școale a compus *Istoria Naturii sau a Firii* ⁵⁾, și un

¹⁾ Cf. *Elegia* lui Șincai, not. 21.

²⁾ Cf. *Elegia* lui Șincai, not. 22.

³⁾ Cf. *Elegia* lui Șincai, not. 19.

⁴⁾ Cf. *Elegia* lui Șincai, not. 23.

⁵⁾ Cf. *N. Densușan*, ibidem pag. 208.

*Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae*¹⁾, acestea însă numai în manuscris.

În sfârșit, amintim la activul său literar *Elegia* sa latinească dela 1803 importantă prin faptul, că aci, și mai ales în notele explicative ce-i urmează, Șincai și-a cuprins întreagă biografia proprie până la data aceasta²⁾.

Pe lângă aceste lucrări ce s'au păstrat ori tipărite, ori în manuscris, e fără îndoială, că Șincai a mai scris alte câteva, despre care însuși face amintire în Gramatica și Cronica sa. Astfel în prefața Elementelor dela 1805 amintește de un *Dialog despre originea Românilor*, care aveà intențiunea să-l publice alătura de gramatica dela 1780, însă cenzura dela Viena l'a suprimat. Tot acolo spune, că are de gând să scoată și o *Gramatică ilirico-română*, adecă cu litere cirilice, dacă cenzura îi va permite. La anul 1711 al Cronicei face mențiune despre o genealogie, care era să fie *Istoria familiei sale*. În urmă la anul 1490 al Cronicei vorbește despre lucrări, care numai după moartea sa vor vedea lumina, dar ele s'au pierdut din scrisul său pentru totdeauna³⁾.

XI.

Petru Maior (1754—1821).

Afară de Clain și George Șincai, mănăstirea din Blaj mai aveà un călugăr mare, care e Petru Maior.

¹⁾ Cf. *N. Densușan*, tot acolo.

²⁾ S'a tipărit în *Orodias* a lui Mihail Nagy, Oradea-mare 1804, pag. 180—221.

³⁾ Vezi mai pe larg asupra lui: *Al. Papiu Ilarian*, Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca, București 1869; *Dr. Grigore Silași*, Discuțiuni filologice și istorice magiare privitoare la Români, sau Paul Hunfalvy despre Cronica lui George Gabriel Șincai. Cluj 1879; *Bunea*, Cestiuni din dreptul și istoria bisericei românești unite, part. II. pag. 138 și urm. *Jorga*, op. cit. vol. II. pag. 195 și urm.

Acesta s'a născut în Căpușul-de-câmpie pela 1753 sau 1754. Studiile și-le-a început în Murăș-Oșorheiu, apoi le-a continuat în Cluj și la Blaj.

La 1774 fû trimis la Roma pentru studii mai înalte, unde, ca și lui Șincai, i-să deschise un orizont mai larg, care fû baza muncei sale de mai târziu.

După cinci ani de zile să reîntoarce din Roma, dar mai zăbovește un an în Viena pentru a studià dreptul canonic. De acolo reîntorcându-se în Transilvania, fû rânduit la Blaj profesor de logică, metafisică și legile firii, »întru care diregătorie patru ani cu atâta nevoieșă au petrecut, cât din școala lui ieșiți bărbați să feceră floarea Românilor și în clir și în politică«¹⁾

Certat însă cu Vlădica Bob, la 1784 ieși din călugărie și merse la Reghin, ca paroh și protopop.

Ăci a stat până la 1809, ocupându-și viața cu o îndoită activitate: de o parte propagă învățăturile dumnezeești, iar de alta să pregătiă pentru lucrările sale de mai târziu.

La 1809 părăsi Transilvania pentru a să așezà la Buda ca revizor și corector al cărților românești, unde petrecù tot restul vieții, lucrând și aducând folos neamului său, până la moartea sa, care veni la 14 Februar 1821.

Pe terenul literar Petru Maior a săvârșit o muncă de frunte și îmbelșugată între scriitorii vremii sale, pecum mărturisesc operele sale multe, care le cunoaștem.

În scoaterea cărților Maior erà mai norocos decât tovarășii săi Șincai și Clain, căci, spre deosebire de aceștia, scrierile sale celea mai multe au fost tipărite; chiar și manuscrisele sale avură o soarte mai bună; și prin urmare scrisul său este mai accesibil decât al celorlalți.

¹⁾ *Răspuns la cărtirea, care s'au dat asupra persoanei lui Petru Maior Buda 1814, pag. 16.*

Privite mai de aproape lucrările sale, vedem că ele să desfac în trei grupe mari: scrieri bisericești, istorice și filologice.

Ca scriitor bisericesc mai întâi să introducă în literatura românească la 1809 cu un volum de predici: *Didachii sau predici pentru creșterea pruncilor*. În același an vine un nou volum: *Propovedanii sau predici pentru morți*. Apoi la 1811 urmează, în întindere mai mare: *Predici sau învățături la toate Duminecile și sărbătorile anului*. Iar în manuscris a lăsat o *Protopopadichie*, »adecă puterea, drepturile sau privileghioanele protopopilor celor românești în Ardeal«, și un *Procanon*, »ce cuprinde în sine celea ce sunt de lipsă spre înțelesul cel deplin și desăvârșit al canoanelor și a toată tocmeala bisericească și spre folosul mai cu samă a Românilor«, — cari, târziu, au văzut și ele amândouă lumina ¹⁾.

Cu mult mai însemnată, și deodată mai folositoare neamului, a fost activitatea sa istorică. În scrierile sale istorice el încă să îndreptă spre aceleași scopuri, ca Șincai și Clain. De-oparte căută să arete începutul Românilor, originea italo-romană, continuitatea neîntreruptă și drepturile poporului românesc în Dacia; de alta, tinde să rumpă vălul, ce acoperia trecutul bisericii române, pe care o cuprindeă întregă în cadrul scrisului său înțelept.

Cu gândurile acestea mari porni el istoriile sale.

Mântuind cu *predicele*, la 1812 tipărește *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*.

Ea făcù o cale de triumf, în care însă o întâmpinau și dușmanii.

Cea dintâi »cârtire« veni fără nume, din neamul său, la 1813, dar Maior știeă de unde, și să pricepeă cum

¹⁾ *Protopopadichia* s'a tipărit în *Sionul Românesc* din anul 1865 Nr. 10—11, și an. 1866 Nr. 2, 4—6, 9—16; *Procanonul*, descoperit de C. Erbicenu, s'a publicat în *Biserica ortodoxă* din 1894.

să-l facă inofensiv pe adversarul său, a cărui față putea înroși, la anul, de răspunsul, ce i-să aducea din Buda în o broșură fără cruțare, în *Răspunsul la Cărtirea, care s'a dat asupra persoanei lui Petru Maior, autorul Istoriei cei pentru începutul Românilor în Dacia*¹⁾.

Dar dușmanii răsăriră și din altă parte.

Îndată după apariția istoriei, Kopitar vorbi de ea în o recenzie publicată în foaia literară din Viena²⁾.

La recensia aceasta, care să părù aspră, Maior răspunde în o broșură latinească, din 1814, intitulată: *Animadversiones in recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia*. Kopitar, la rândul său, trimite autorului de-a dreptul acasă un răspuns din 22 de puncte, care însă nu s'a publicat; atunci Maior îndreaptă adversarului său alte reflexiuni, cari la 1815 să înșirau în *Reflexiones in responsum domini recensentis viennensis*. Mai veni la 1816 un răspuns și asupra *Reflexiunilor*, în foaia din Viena³⁾, dar Maior erà gata cu întimpinarea, care în același an ieși în broșura *Contemplatio recensionis in valachicam anticriticam, literariis ephemeridibus viennensibus 1816 divulgatae*. În unele puncte rămase învingător celebrul său adversar, dar ultimul cuvânt în această lungă polemie totuși îl avuse Maior.

După *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, Maior la 1813 puse la tipar o altă lucrare de proporții întinse: *Istoria bisericei Românilor atât acestor dincoace, pecum și a celor dincolo de Dunăre*. Aceasta o întocmise în curs de unsprezece săptămâni, dar tipariul, din cauza unor greutăți necunoscute, care pecum constată

¹⁾ S'a publicat de-a doua oară, în *Revista Critică-literară* a lui Aron Densușan, an 1894, Nr. 2 și 3.

²⁾ *Wiener Litteratur-Zeitung*, din 1813, Nr. 98 dela 7 Dec. pag. 1553—1563.

³⁾ Nr. dela 7 Febr. 1816.

dl Iorga¹⁾, nu erau greuțați de bani, mergea foarte încet.

Dela 1813, când pornește publicarea, și până la moartea istoricului încă nu s-a isprăvisc deplin, eră numai »aproape terminată«. Cartea, cu lipsuri de pagini întregi, să oprește acolo, unde Maior începe să vorbească de mizeriile bisericei unite pe vremea sa. Dar și în forma aceasta, schilodită prin intervenții ce să presupun, Istoria lui Maior are o legătură completă.

Partea netipărită ajunsese la Cipariu, care apoi a mai publicat din ea câteva fragmente²⁾.

Să trecem acum la activitatea filologului.

Ca filolog Maior nu putea insista nici el asupra altor cestiuni, decât asupra acelorora, cari le aflăm la Clain și Șincai: *originea* și *ortografia* limbei românești. Căutând și el originea limbei noastre, are meritul netăgăduit de-a fi stabilit cel dintâi între filologii noștri principiul corect, că limba română să derivă din limba latină vulgară și nu din cea clasică, la care ne îndrumau antecesorii săi. În ortografie, mai temeinic și mai minuțios decât tovarășii săi, eră și el pentru izgonirea slovelor și introducerea literelor latine. »Afară de biserică, iarăși să scriem cu litere latinești, ca să ne curățim odată limba de varvarie.«

O parte a scrisului său filologic, încercările prime, s'au întrupat în două disertații, despre *începutul limbei românești*³⁾, și despre *literatura cea vecke a Românilor*⁴⁾.

Iar altă parte a ostenețelor sale pe acest teren să vărsă în *Lexiconul de Buda*, care operă omoritoare o primise din alte mâni, ca după câteva luni de muncă, sfârșindu-se din viață, să o lase și el altora.

¹⁾ Op. cit. vol. II. pag. 259.

²⁾ *Acte și fragmente*, pag. 145—188.

³⁾ Publicată în *Istoria pentru începutul Românilor*, pag. 302—323.

⁴⁾ *Ibidem*, pag. 324—340.

Când Maior începù să-și cheltuiască și el, pe lângă ceialalți, munca și puterile pentru *Lexicon*, atunci își formase deja păreri sigure, și definitive, asupra limbei românești, și mai ales asupra formei, în care limba românească trebuiă să se înfățișeze în *Lexiconul* acesta. La 1819 aveà gata și tipărită, *Orthografia romana, sive latino-valachica, una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur*, iar la anul următor, fără să se știe autorul, apărù din condeiu l său: *Dialogul pentru începutul limbei române, între nepot și unchiu*. Mai târziu, la 1825, când începe *Lexiconul*, el să deschide prin acestea amândouă, adecă după normele stabilite de Maior.

Maior a mai compus și o *Gramatică românească*, în latinește, dar din ea nu s'au păstrat decât numai câteva fragmente, publicate în *Archivul* lui Cipariu¹⁾.

În sfârșit, Maior are și o traducere, *Întâmplările lui Telemach*, apărută la 1811, după o versiune italiană a originalului francez, care pentru cuprinsul său moralizător încapă bine în scrisul său larg și variat²⁾.

XII.

Ioan Bob (1739—1830).

S'a născut în Orman (Ormány) cott. Solnocului din lăuntru la 1739. Primele învățături le-a făcut în comuna sa natală, apoi le-a continuat în Dej, Giula și Ciumăfaia, tot în școale reformate. Studiile gramaticale, humanioare și filozofice le-a făcut în Cluj la Iezuiți.

¹⁾ Nr. II, XV și XVII - XIX.

²⁾ Vezi mai pe larg *At. M. Marienescu*, *Viața și operele lui Petru Maior*. București 1883; *Lazăr Șăinean*, op. cit. pag. 158 și urm.; *George Bogdan-Duică*, *Petru Maior. Studiu biografic*. Cernăuți 1893; și *Iorga*, op. cit. vol. II. pag. 233 și urm.

În 1764 veni la Blaj, și întră la călugărie. Ca no-
vițiu avu o vreme și slujba de profesor la gramatiști și
sintaxiști, în locul lui Grigore Maior, până la rentoarcerea
lui Iacob Aaron dela Roma, care apoi i-a urmat în ca-
tedră.

Puțin după aceea părăsi mănăstirea, din Blaj, și
merse la Odorheiul-săcuiesc, unde în calitate de econom
al lezuiților petrecu până la 1769. Atunci să întoarsă la
Blaj ca zeciuitor la călugării Basiliți, și în slujba aceasta
remase până la 1773, când fû trimis de Episcopul Major
în Tirnavia la teologie.

Reîntors acasă după mântuirea studiilor la 1777, mai
întâi fû aplicat în cancelăria episcopescă.

La 1778 primind sfânta preoție, fû numit protopop
în Daia, și tot atunci fû ales, din partea clerului inspector
peste renovațiunea seminarului și a bisericei catedrale,
iar după aceea perceptor pentru banii colectați dela
preoțime pe sama războiului. În 1779 fu numit paroh și
protopop al Murăș-Oșorheiului, unde a stat până la 1782,
când în sinodul electoral dela 12 August fû candidat
pentru Vlădicie, în care Împăratul Iosif al doilea l'a și
întărit încă în cursul acelu an¹⁾.

Dintre toți Arhieriei noștri el a stat mai mult în
fruntea bisericei.

A murit la 2 Octombrie 1830, când aveà 91 de ani.

În cursul îndelungatei sale păstoriri el să învrednicì,
în toată puterea cuvântului, de nemurire, prin activitatea
sa îmbelșugată, ce a desvoltat-o, pe toate terenele, pentru
biserica și națiune²⁾. Meritele sale s'au recunoscut, cu
mare laudă, din partea pontifului Piu al VII-lea, și s'au

¹⁾ Vezi cu privire la toate acestea Autobiografia lui Bob, la Cipariu
în »Acte și fragmente«, pag. 21 și urm.

²⁾ Cf. *Ioan Leményi*, Cuvântare funebrală rostită (în ungurește) asupra
lui Bob. Cluj 1831.

răsplătit și din partea Împăratului, care la 1808 i-a conferit ordul Leopoldin, în grad de comandor. Toate crucerile sale înțelepte le-a lăsat bisericei și neamului său. La 1807 a înființat capitlul cu șapte membrii. A lăsat fundațiuni pentru cler și ștudenți. A zidit mai multe biserici pompoase precum în Cluj, Giula, Hațeg, Mediaș, Murăș-Oșorheiu, Sebeșul-săsesc și Tilișca. A reorganizat gimnaziul din Blaj, prin crearea mai multor salarii pentru profesori. S'a luptat pentru drepturile politice și naționale ale neamului său, precum mărturisesc petițiile înaintate la curtea din Viena, dintre cari cea mai de frunte este *Supplex libellus Valachorum* dela 1791.

La toate vredniciile acestea ale sale, arătate pe scurt, să poate alătură, cu cinste, și munca sa de scriitor, care pe lângă toate hulele, câte i-s'au adus în *Disertafia pentru literatura cea veche a Românilor* a lui Petru Maior¹⁾, la vremea sa eră destul de însămnătoare.

În ordine cronologică scrierile lui, câte le cunoaștem, sunt următoarele :

1. *Cuvântul din ziua instalației*. Blaj 1784.
2. *Teologia dogmatică și moralicească*, după Tournely. Blaj 1801.
3. *Carte de învățături creștinești despre deșertăciunea lumii și datorია omului în fieste care stat culese din sf. Scriptură*. Blaj 1805 și 1806.
4. *Inștiințare cătră cler despre ridicarea Capitulu-mului*. Blaj 1807.
5. *Forma clerului și a păstorului bun*. Blaj 1809.
6. *Cuvânt păstoresc*. Blaj 1811.
7. *Dicționar român, latin și unguresc*, în 2 tomuri. Cluj 1822 și 1823.

¹⁾ Cf. *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*. Ed. I. pag. 337.

XIII.

Ioan Halmaghi (—1815).

În actul cercetării făcute asupra lui Șincai la 11 Sept. 1794¹⁾, care erà acuzat de conspirație contra lui Bob, să face amintire expresă despre Ioan Halmaghi, vicariul Făgărașului, că a fost profesor în Blaj... »melyre Sinkai azt feleli, hogy hallottam Halmágyi Jánostól, a fogarasi Vikáriustól, midőn Balázsfalván tanár volt«²⁾.

Pe acest Halmágyi la 1783 îl aflăm în Blaj, și să vede că să bucură de mare trecere în chestiuni teologice, deoarece mai marii săi îl rânduiiau revizor în acest an la *Catechismul cel mare* a lui Șincai, pe care îl aprobă la 11 Maiu 1783 dimpreună cu Ștefan Szabó, amândoi »teologi a S. Metropolii Făgărașului din Ardeal«.

Apoi la 1786 obvine ca paroh și vicar al Făgărașului.

Guvernul cu dto 22 Nov. 1785 întrebă pe Episcopul Bob, cum de în școalele Blajului nu este profesor de limba germână? Episcopul, după o corespondență lungă, la 1 Iuliu 1786 propune pe Ioan Halmaghi, ca pe unul, care poșede bine limba germână. Guvernul în 10 Aug. 1786 Nr. 6086 recearcă pe Episcopul ca pe 8 Sept. să trimită pe Halmaghi la Sibiiu, pentru a face examen din limba germână, înaintea lui Mártonfi, inspectorul școalelor naționale, și acesta, pecum apare din scrisoarea bar. Bruckenthal din 4 Oct. 1786 a și trecut examenul cu bine. Și a fost primit de guvern.

Cum s'a desvoltat lucrul cu Halmágyi și catedra limbei germane, nu știm, dar mai târziu îl aflăm iarăși

¹⁾ Publicat la *Al. Papiu Ilarian*, în *Viața, operele și ideile lui George Șincai*, pag. 91—102.

²⁾ *Ibidem*, pag. 97.

vicar la Făgăraș până la 1796, când fu mutat la Năsăud în aceeași calitate.

Dar pe la 1803 să înbolnăvise, căzând în o foarte grea melancolie, din care cauză trebuia să-și părăsească slujba.

Macedon Pop, însuș vicar al Năsăudului, informat destul de bine asupra Vicarilor, cari i-au precedat, ne istorisește foarte interesant faza aceasta din viața lui Halmaghi. »O melancolie, de care erà cuprins, retragerea totală dela orice societate, cum și petrecerea de-a pururea în casă, afară de când mergeà la biserică, au adus pe ofițerii stabili la aceea supunere cu totul rătăcită, că i-ar fi stricată mintea. În aceea supunere s'au întărit și prin o faptă întâmplată într'o duminică, în care a ținut o cuvântare cam confuză despre Sf. Treime, și reîntorcându-se acasă, s'a desculțat și așa a trecut prin canalul morii, la un pământ, ce erà în drept cu grădina vicarială și să țineà de aceasta. În urma acesteia au rugat pe Episcopul Bob, ca să-l strămute de aci, și să denumească pe Ioan Nemeș. Episcopul a dat crezământ scrisorilor ofițerilor, și îndată a și dat ordin Vicarului Halmaghi, ca să deie în samă și să străpună toate lui Nemeș, pe care l-a și denumit de administratorul vicariatului, iar dânsul să se ducă la Blaj. Vicarul s'a opus, scriind Episcopului că el nu-și va lăsa stațiunea fără proces formal și judecare, fiindcă acele arătate despre el sunt numai calumnie. Episcopul, rămânând pe lângă ordinul său, a scris comandantului de regiment, ca să-l trimită la Blaj escortat de doi ofițeri. Văzând aceasta Vicarul, nu s'a opus mai mult, ci a părăsit Năsăudul de bună voie. Dupăce a ajuns în Blaj și și-a făcut curtenirile sale, la Episcopul și ceilalți, s'a in voit a locui într'o chilie din mănăstire, unde erà provăzut cu toate celea de lipsă.

Dânsul s'a supus la toate, s'a ocupat cu cetirea cărților, cu mergerea la biserică în toate zilele, și întru toate a arătat o purtare modestă¹⁾.

Totuși la o vreme a trebuit să pornească în el omul. Astfel, în primăvara anului 1805, să tânguia amar contra sortii și voiă să răspundă la pâra Regimentului, dar Episcopul său îl îndrumă să-și vadă mai întâi de sănătate:... »acum încă foarte minunat scrii, pentru aceea noi te sfătuim, ca întru toate să aibi grije de sănătate, care dobândindu-o desăvârșit, celelalte lesne să vor întocmi«²⁾.

În sfârșit Episcopul s'a convins, că toate arătările contra lui Halmaghi au fost numai scornituri, ca să poată ajunge Nemeș în vicărășie, »care încă a contribuit mult la aceasta prin intrigele țesute împreună cu ofițerii în contra vicarului«³⁾. Și astfel în 12 Iunie 1808, bietul Halmaghi fû restituit iarăși în funcțiunea de vicar, dar acum la Făgăraș, unde apoi a petrecut până la moarte, care s'a întâmplat la 27 Apr. 1815⁴⁾.

Ioan Halmaghi a fost un bărbat erudit și puternic în știința statului său, pecum ieasă limpede din faptul, pe care l-am constatat mai sus, că deja la 1783 aveă dreptul să censureze o carte bisericească; eră învățat, pecum să adeverește din *Cercularele* sale vicărășești⁵⁾. Dar aci l-am amintit pentru alte cuvinte, cari sunt o carte; *Învățătura pentru proști*⁶⁾.

¹⁾ *Activitatea Vicarilor*. Budapesta 1875, pag. 11—13.

²⁾ *Prot. epp.* din 28 April 1805 Nr. 220.

³⁾ *Macedon Pop*, op. cit. pag. 13.

⁴⁾ *Prot. morților* din Făgăraș.

⁵⁾ *Cercularele* lui Ioan Halmaghi le-a publicat preotul Ștefan Buzilă în *Unirea* 1904 Nr. 33—36, 1905 Nr. 8 și 1907 Nr. 19.

⁶⁾ Cf. *Iorga*, Ist. lit. rom. vol. II. pag. 409.

XIV.

Ioan Budai Deleanul (—1820).

Viața sa este foarte puțin cunoscută, măcară făcea și el parte dintre cei mai distinși Români ai timpului lor, care aduse mari servicii poeziei și științei românești.

S'a născut în Cigmău cott. Hunedoarei, unde tatăl său erà preot. Pentru a să face și el ce erà tatăl său, fu dat la școală în Blaj. Mântuind învățăturile de aci, fu trimis în Viena la teologie.

După terminarea studiilor teologice o vreme a fost tot acolo psalt la biserica Sf. Barbara.

Apoi reîntors la Blaj fu numit profesor, și prefect de studii în seminariul teologic.

Dar să vede, catedra pe vremea lui Bob, nu-l ispitea mult, și nici preoția, pe care n'o primise, nu-l atrăgea. Părăsește deci Blajul, înainte de 1787 sau 1788, și catedra o schimbă cu slujbe civile în Bucovina și Galiția.

Pe cariera nouă întâi îl vedem în situația de secretar la un tribunal de provincie (Landgerichtssecretär)¹⁾.

Iar mai târziu ajunse »chesaro-crăiesc sftnic« în Lemberg, pe lângă tribunalul Galiției, de care pe acelea vremuri să ținea și Bucovina. În calitate de aceasta apoi a stat până la moarte. A murit la 24 August 1820²⁾.

Dela Budai au rămas mai multe manuscrite, care încă pela 1837 erà vorbă să se aducă din exiliul autorului lor. Dar lucrul abia s'a realizat la 1868, când George Asachi le-a cumpărat și le-a dăruit Bibliotecii centrale din București, de unde trecură la Muzeu, ca acolo să rămână până azi înmormântate.

¹⁾ *I. Chr. Engel*, *Geschichte der Moldau und Valachei*, vol. I. pag. 136.

²⁾ *Enciclopedia Română*, tom. I. pag. 620.

Cea dintâi notiță asupra manuscriselor lui Budai o găsim în comunicarea lui Al. Papiu Ilarian făcută Academiei Române. Deaci să vede întreagă activitatea literară a lui Budai, care erà filolog, istoric și poet.

Încă pe vremea când petrecea în Viena ca psalt, el compuse un *Dicționar român-latin*, care, zice Engel, »s'ar fi tipărit pe socoteala Curții împărătești, dacă s'ar fi hotărât să adaogă traducerea germână a cuvintelor«¹⁾.

La Lemberg continua mai departe, și erà neobosit în alcătuirea de *vocabulare*, care aveau să se unească într'un dicționar poliglot monumental: român-latin-germân-elin-italian și francez. Dar îi lipsea timpul trebuitor la o operă în aceste extenziuni, și poate să mai alătura și prevederea de a nu-l putea avea isprăvit în viață. De aceea își schimbă planul, și să mărginește numai la un *Lexicon românesc-nemțesc*, și *nemțesc-românesc*, care-l duse până la sfârșit, și la 14 April 1818 îl văzù încuviințat, pentru tipar, și din partea cenzurei. *Lexiconul* să deschide cu o întroducere istorică foarte lungă și importantă, și cu niște liste de cuvinte după origine, cari sunt cea dintâi clasificare a cuvintelor românești după derivația și naționalitatea lor. E întâiul între filologii noștri care îndrăzni să vorbească de cuvinte de origine slavă, greacă, ungurească, albaneză, etc.

Din domeniul lingvisticeii a scris: *Fundamenta Grammaticae linguae Romanicae*, *Temeiurile gramaticeii românești*, *Dascălul românesc la temeiiurile gramaticeii românești*, și *Teoria ortografieii românești*.

Între hârțiile sale aflăm și câteva monografieii istorice, cari sunt: *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina*, tradusă și publicată în românește de dl George Bogdan-Duică;²⁾

¹⁾ Engel, l. cit.

²⁾ Publ. în *Gazeta Bucovinei* din a. 1894, dela Nr. 8. înainte,

De originibus populorum Transylvaniae; De unione trium nationum; Hungari vi armorum Transylvaniam non occuparunt; și De origine Slavorum.

În sfârșit, Budai a fost și poet, și ca atare ne-a lăsat două poeme mai mari: *Trei Viteji*, și *Țiganiada sau tabăra Țiganilor*. În amândouă s'a arătat cel mai viguros între poeții ardeleni dela începutul veacului trecut¹⁾.

XV.

Chiril Țopa (1758—1811).

S'a născut la 1758; studiile teologice le-a făcut în Buda, Viena și Agria, și ca teolog în anul al treilea a fost ductor le cei din anul al cincilea²⁾. S'a hirotont la 1786, când fû trimis la Sibiu paroh, unde fû întrodus la Rusalii; deodată eră și protopop.

În anul școl. 1792/3 este chemat la Blaj pentru catedra de teologie morală; pe urmă iar să reîntoarce la parohia sa.

În anul școl. 1795/6 il aflăm din nou la Blaj ca vice-prefect al seminariului teologic, iar în anul școlar 1796/7—1798/9 este prefectul aceluiaș seminar, și în aceiaș vreme și prefectul tipografiei.

La 1799 fû trimis încă odată la parohia și protopopia Sibiului. Ca paroh și protopop al Sibiului și-a câștigat multe merite neperitoare. Sub el s'a terminat biserica unită din Sibiu. În 1800 și 1801 în comuna

¹⁾ Cf. *Sartori*, Übersicht der wiss. Literatur des österr. Kaiserstaates, Vien 1834, pag. 170; Relațiunea lui *Al. Papiu Ilarian* asupra manuscriselor lui Budai, în *An. Soc. Acad. Rom.* tom. III, București 1871, pag. 105—116. *Ar. Densușan*, Cercetări literare. Iași 1887, part. II pag. 245—287; *G. Bogdan-Duică*, Despre Țiganiada lui Budai-Deleanu, în *Convorbiri literare* an. 1901, pag. 438—461 și 483—498; și *Iorga*, op. cit. Vol. II. pag. 263—4; 298—304, și 477—483.

²⁾ Cf. *Teodor Roșu* în »Unirea« din 1892. Nr. 49 pag. 394.

Basna a convertit la Sf. Unire vre-o 70 capi de familie, în vreme ce petrecea acolo la soră-sa Maria, măritată Heller. La 1803 a convertit în Buia 51 familii; iar în 1804—5 a convertit în Șiura-mică 48 familii, cărora le-a ridicat biserică și a mijlocit, prin cererile sale dela forurile competente și fonduri interne pentru parohia amintită¹⁾.

Fără îndoială Țopa a fost un bărbat cu cultură aleasă și unul dintre cei mai distinși membri ai clerului unit din vremea sa. Din aceste conziderații în urmă s'a învrednicit la Episcopul său de a fi promovat la rangul de vicar a Hațegului, în care demnitate nouă să numește la 18 Iuliu 1805 Nr. 391. Aici a păstorit cu o leafă fixă de 300 fl. pe an, până la moarte, și a desvoltat o muncă neobosită în apărarea Sf. Uniri, care chiar pe vremea sa să află într'o stare greu periclitată în foarte multe comune de pe teritoriul vicariatului Hațeg, unde turma vlădicăi Bob fugea mereu de sub scutul toiagului său obosit.

Din actele sale oficioase și rapoartele la scaunul vlădicesc, figura lui Țopa să înalță cu vrednicie în hărnicia sa, ce voiă să pună stavile potopului de relapsare religioasă. Asemenea s'a distins mult și prin solicitarea și proiectarea școalelor naționale române în vicariat, dar pe care nu ajunsese să le vadă și el, căci dispoziția definitivă s'a amânat pe un timp mult, când el nu mai eră²⁾.

Cu toate aceste multe și mari merite, cu vre-o câțiva ani înainte de a-și sfârși viața, pentru păcate ce nu erau, fù prins în judecată la Conzistoriul său din Blaj, și s'a rostit asupra lui o sentință »de care s'au încrucit

¹⁾ Cf. *Șematismul* din 1900, pag. 543.

²⁾ Cf. *Șematismul* dela Lugoj pe 1903 pag. 422.

Țara-Ungurească toată», pe cum scrie Petru Maior¹⁾, adecă s'a pedepsit așa, că »de diregătoria vicărășască de tot să fie dezbrăcat și de slujba preoțească încă să fie oprit, până unde se va părea scaunului vlădicesc«²⁾.

Dar Țopa apelă sentința la scaunul arhiepiscopesc dela Strigoniu, și ce n'a isprăvit în Blaj, a dobândit aici, fiind restituit nu numai în preoție, ci și în vicărășie.

Astfel »biruitor să întoarsă la Hațeg« și funcționează până la moartea întâmplată în an. 1811 în luna Decembrie în vârstă de 53 ani.

Țopa, ca profesor, a scris o *Teologie morală*, pe a cărei temeiu Samuil Clain în a sa *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*, cap. XXVI. îl pune între »viri literati ex natione Valachica«³⁾.

XVI.

Demetriu Caian cel bătrân (1754—1821).

S'a născut în Feneșul-Săsesc cott. Clujului la 1754. Învățăturile, dela elemente până la filozofie, le-a terminat la Iezuiții din Cluj. Teologia a mântuit-o la Universitatea din Viena, ca alumn al Seminarului Sf. Barbara. La 1779 este hirotonit întru preot pentru parohia Roșiei-Montane.

În 1782 să strămută ca paroh și protopop la Murăș-Oșorheiu, de unde la 1784 este chemat la Blaj. Aci mai întâi a funcționat ca administrator al domeniului Episcopesc, apoi ca prefect al Tipografiei. Mai târziu ajunse paroh și protopop al Blajului, notar konzistorial, președinte în konzistor. În acelaș timp țineă și catedra de profesor la teologia morală. La 1807 fu numit canonic și pre-

1) *Istoria bisericeii Românilor*, Buda 1813, pag. 232.

2) *Maior*, ibidem, pag. 233.

3) *Foaia pentru minte* din 1862. Nr. 12 dela 4 April pag. 90.

pozit în Capitlul atunci înființat. A murit la 27 Iuliu 1821 ¹⁾).

Are un *Discurs*, rostit la instalarea capitlului Bobian în 1 Iulie 1807, și tipărit în *Inștiințare către Cler despre ridicarea Capitulumului în Blaj*.

XVII.

Demetriu Vaida de Soósmező (1760—1818).

S'a năcut în Glod (Soósmező) cott. Solnocul din lăuntru la 1760. Teologia a absolvat-o cu laudă în Seminariul din Pojon.

Reîntors în patrie, la 21 April 1796 fu hirotonit întru preot și în acelaș an constituit profesor de retorică și poezie în gimnaziu.

După un an de profesură fu trimis la Gherla, ca paroh și inspector a lor trei tracturi protopopești. Dela Gherla a venit la Blaj, prefect al studiilor în seminarium, în care slujbă a rămas trei ani.

De aci să strămută la Cluj ca paroh și protopop, de unde, la 1807, să reîntoarse la Blaj, acum însă în rang de canonic-custode, și ca atare a repausat la 15 Martie 1818 ²⁾).

Vaida la 1813 a publicat, în Blaj, *Două Cuvântări*, »din care cea dintâi, sub numele Clerului mai bătrân, cu prilejul instalației Canonicilor de Ex. Sa acum de nou fundăluți 1807 pe întâia Iunie s'au alcătuit. Ceealaltă supt numele Clerului tinăr în Muzeumul său în ziua când Ex. Sa în Cluj semnul Ordului lui Leopold al 2-lea l'au primit în anul 1808, 25 April, o au zis.«

Tot acestea două vorbiri au apărut și în latinește, în Sibiiu la anul 1808.

¹⁾ După *Protocollum v. capituli cathedralis Balasfalvensis* Nr. 38. pag. 36—42.

²⁾ Vezi *Prot. Cap.* Nr. 33. pag. 30—31.

XVIII.

Vasile Filipan (1766—1832).

S'a născut în Chiciud cott. Clujului, la 1766. Invățăturile și le-a făcut în Agria. La 1788 fu numit prefect de studii în seminariul general din Lemberg, unde în anul următor a luat și titlul de doctor în Teologie. La 1792 s'a reîntors la Blaj, unde fu constituit profesor de istoria bisericească și de filozofie, având să poarte în același timp și oficiul de prefect al studiilor în seminar, și de revizor al cărților românești. Dar la 1794 fu trimis la parohie, în Băiuț (Oláh-Láposbánya), unde i-s'a încredințat și inspecțiunea districtelor protopopești Lăpuș și Chiuar. De acî la 1796 fu strămutat paroch la Chiciud și Archidiacon al districtului Buza, cu încredințarea de-a administra și tractul protopopesc al Fărăgăului. În calitatea aceasta a trecut prin următoarea întâmplare pe care a conservat'o Alesandru Papiu Ilarian. »Filipan — ne istorisește Papiu Ilarian — mergând odată la Cluj cu carul cu bucate de vândut, și acolo înțelegând, că în Academie un tiner face rigoroase, întră și dânsul în sală, îmbrăcat în țundră, ca popii de pe sate și cu sbiciul pe umeri. Căutătura lui cea măreață, ce dovedea și supt această îmbrăcăminte un bărbat învățat, barba lui cea venerabilă trase asupra-i atențiunea tuturor celor de față, între cari eră și guvernatorul țarei, G. Bánffy. Cu cât fu surprinderea tuturor mai mare, când Filipan ceru voie a pune și însuși propoziții din filozofie examinandului — în limba latină. Filipan pe acele timpuri eră în toată Transylvania cel mai mare elocinte latin. După acest examen guvernatorul îl pofti la prânz, dar Filipan, care tocmai prânzise pe ruda carului pâne cu slănină, mulțumî, zicând, că a prânzit«¹⁾.

¹⁾ *Al. Papiu Ilarian*, Istoria Românilor din Dacia superioară. Viena 1851. tom. I. pag. 222 - 223

Această întâmplare a contribuit foarte mult, ca guvernatorul să întrevină la Episcopul Bob, în interesul lui, și Episcopul, de fapt, a și ținut seamă de el, așa că la 1807 i-a deschis calea să între și el între cei dintâi canonici ai capitolului său. În calitate de canonic el ținut, o vreme, și catedra de filozofie. La 1821 ajunge la gradul de prepozit, îndeplinind în aceeaș vreme slujba de profesor al dreptului canonic, și de director al gimnaziului, până la moarte. A repausat la 16 Martie 1832¹⁾.

Vasile Filipan a scris o *Istorie bisericească*, în latinește²⁾.

XIX.

Vasile Nemeș (—1822).

Studiile teologice și-le-a făcut la Universitatea din Viena ca alumn al seminarului Sf. Barbara (1777). În slujbă mai întâiu îl aflăm în Sân-Mărghita, unde a fost paroh și protopop până la 1796, când, în locul lui George Tatu, fû numit director la școala normală din Blaj și deodată inspector peste toate școalele naționale greco-catolice din Marele Principat al Transilvaniei. În calitatea aceasta a funcționat până la anul 1808, când iarăși fû trimis în păstorirea sufletelor. De astădată paroh și protopop la Sărvad. De aici apoi nu s'a mai mișcat până la moarte. La 1817 să tânguie de bătrânețe și cere cooperat, iar la 1819 cere să fie pus *ad quietem quia vires desunt et vicariatui administrando impar est*. A murit pe la 1822.

Cărți nu a scris, însă a provăzut cu note, din Sf. Scriptură, *Catechismul cel mare* a lui Șincai³⁾.

¹⁾ *Prot. Cap.* Nr. 54. pag. 79—81.

²⁾ Cf. *Iorga*, op. cit. vol. II. pag. 409.

³⁾ Cipariu în *Foaia pentru minte* din 1841 Nr. 42 dela 19 Octomvrie pag. 334.

XX.

Demetriu Caian cel tinăr (1778—1832).

S'a născut în Feneșul-săsesc cott. Clujului la 1778. Studiile gramaticale, humanioare și filozofice le-a terminat în Cluj.

În 1796 fu trimis în Viena la teologie, care a și mântuit-o la universitatea de acolo, ca alumn în Seminariul Sf. Ștefan. În 1800 reîntors la Blaj, mai întâiu a funcționat ca profesor de filozofie, apoi de teologia dogmatică până la anul 1830, și în același timp a mai făcut, succesive, slujba de prefect al studiilor, de secretar episcopesc și de rector seminarial.

Hărnicia și erudițiunea sa înaltă i-a făcut loc în prima serie a capitolului Bobian, în care, la 1807, întrase ca canonic teolog.

Un alt semn de înalta valoare a erudiției sale este faptul, că la sinodul general catolic dela Pojon, ținut la 1823, el fu încredințat să reprezinte Capitulul și Clerul unit al diecezei sale.

La 1830 ajunse la treapta cea mai de sus, fiind ales vicar al capitolului. Și când aveà celea mai întemeiate nădejdi să ajungă în scaunul episcopesc, a repausat la 3 Martie 1832¹⁾.

În afară de terenele acestea de activitate, el s'a distins și în literatura bisericească.

1. La ¹⁸⁰⁴1804 a scos în Blaj, cartea întâie, iar la 1811 cartea a doua din *Teologia Dogmatică*, »după învățătura bunilor credincioși dascăli întocmită, cu mărturii din s. Scriptură, și din ss. Părinți întărită spre învățătura Clerului celui tinăr Românesc așezată și tipărită.«

¹⁾ După *Prot. Cap.* Nr. 53, pag. 78—79.

Această lucrare voluminoasă Demetriu Jarču, după fraza obișnuită a vremii, aflătoare pe foaia titulară: »Cu blagoslovenia Excelenței Sale Prea Luminatului, și Prea Osfințitului Domnului Domn Ioan Bob«, o atribuisă Episcopului Bob¹⁾.

Dar a greșit căci autorul adevărat este Demetriu Caian cel tinăr, pe cum se vede limpede din următorul pasagiu al »Cuvântului înainte« al cărții întâie, unde să zice:

... »Această mare lipsă a științei bine cunoscându-o și Excelenția Sa Prea Luminatul și Prea Osfințitul al nostru Episcop și stăpân prea milostiv, și de pururea fiindu-i în inimă scrise cuvintele S. Pavel Apostolul, ca să rânduiască preoți prin sate, cari să fie destoinici a dojeni și a învăța, el însuși cu a sa nespūsă sârguință n'au pregetat a așază învățatura despre Taine și cu a sa cheltuială în anul 1801 spre folosul Clerului Românesc a o tipări, iară după aceea văzând a fi de lipsă ca batăr pe scurt învățatura și despre celealalte dogme ale credinței în limba românească să se tipărească, părințește s'au milostivit a încredința și a porunci acest lucru Preotului *Demetriu Caian* cel tinăr profesorului Teologiei, care cu toată sirguinta apucându-se de lucru, și cu ajutorul altora au și plinit după a sa puțință aceea milostivă poruncă spre binele de obște dată«²⁾.

2. Iar la 1827 a tipărit în Sibiu o *Predică despre statul milităresc*, ținută cu ocasiunea sfințirii steagurilor Regimentului I. românesc granițariu în an. 1827.

¹⁾ *Reportoriu Biblio-Chronologic*. București 1865, pag. 27.

²⁾ Pag. 2—3.

XXI.

Mihael Muntean (1777—1833).

S'a născut la 1777. Studiile teologice le-a făcut în Viena la 1800—1804; la 4 Dec. 1804 s'a hirotontit preot celibe; în 1804/5 fu profesor de filozofie în gimnaziu; în anii 1805/6 și 1806/7 a propus la clerici teologia dogmatică; iar din an. scol. 1807/8—1809/10 fu iarăși numit la catedra de filozofie. În 1811 figurează ca vice-arhidiacon al Armenilor, dar în vremea aceasta trece în dieceza Orăzii-mari, unde începe cu munca de protocolist și arhivar în oficiul diecezan și să ridică până la rangul de canonic (1813). În capitlu ajunge în sfârșit vicar episcopesc și al cauzelor auditor general, pe lângă cari slujbe mai purtă și sarcina de rector al seminarului domestic. A murit la 22 April 1833.

La acestea mai amintim, că Mihail Muntean a scris o *Teologie morală*¹⁾ și o scurtă *Istorie a Diecezei Orăzii-mari*²⁾.

XXII.

Teodor Pop de Ujfalu (1782—1835).

S'a născut în Cutca (Ködke) cott. Doboca în 14 Februarie 1782. Studiile elementare le-a făcut în Dej, iar școalele humanoare și filozofice le-a trecut parte la Cluj, parte la Blaj. La 1800 fû trimis pentru teologie la Viena, unde a stat doi ani ca alumn în Stephaneum, iar doi în Convictul cesareo-regesc. Reîntors, la 1804, s'a hirotontit întru preot celibe. În același an fû numit profesor la catedra studiului biblic, și deodată fû consti-

¹⁾ Cf. *Enciclopedia Română*, tom. III. pag. 345.

²⁾ Cf. *Dr. Alexandru Grama*, *Istoria biscriței românești unite cu Roma*. Blaj 1884 pag. 206).

tuit și prefect de studii în Seminariul teologic. La 1809 ajunge și el a fi canonic în Capitlul Bobian, în care s'a ridicat până la cea mai înaltă treaptă, la demnitatea de prepozit. Ca atare a repauzat în 10 Maiu 1835¹⁾.

Teodor Pop între dascălii noștri a fost cel mai mare și mai productiv scriitor la vremea sa, pe cum mărturisește numărul scrierilor sale, cari însă, spre marea pagubă a literaturii române, în cea mai mare parte au rămas nepărite.

În tipar au ieșit din scrierierile sale:

1. *Tristă predică*, la înmormântarea Episcopului Ioan Bob. Blaj 1830.

2. *Cuvântare*, în latinește, la instalația Episcopului Leményi²⁾.

3. *Psaltirea sau cartea psalmilor*, de pe limba evreiască. Blaj 1835.

Iar în manuscris s'au conservat:

1. *Învățătură de pocăință în anul 1813 în Blaj alcătuite și în două părți împărțite*³⁾.

2. *Istoria ecleziastică din 1816*⁴⁾.

3. Două *Prelecțiuni exegetice*, una din 1816, și alta din 1830⁵⁾.

4. *Profeții Isaia, Ezechiil și Daniil*⁶⁾.

5. *Pildele lui Solomon*⁷⁾.

¹⁾ Cf. *Prot. Cap.* Nr. 27. pag. 20—22.

²⁾ Publicată în *Complexus Orationum habitarum tam occasione institutionae pro Episcopatu graeco-catholico Fogarasiensi candidationis quam vero installationis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ioannis Leményi Episcopi ejusdem Dioeceseos.* Aiud 1833, pag. 23—30.

³⁾ Din acestea predice frumoase, descoperite acum de curând de dl Ștefan Roșian, profesor de teologie în Blaj, una, care e *Despre mărimea păcatului*, s'a publicat în »Păstorul sufletesc« din 1908 Nr. 3. pag. 166—173

^{4—7)} În Biblioteca Arhidiecezană din Blaj.

XXIII.

Ioan Leményi (1780—1861).

S'a născut la 23 April 1780 în Dezmir cott. Clujului. Gimnaziul, filozofia și drepturile le-a mântuit în Cluj. La 1800 veni la Blaj și aci vreme de un an făcù slujba de provizor la domeniul episcopesc. După aceea intră în seminariul teologic și isprăvi doi ani, iar pentru continuarea cursurilor teologice, fù trimis, la 1803, în seminariul catolic din Oradea-mare, unde a absolvat și restul. În 1805, hirotonindu-se întru preot celibate, fù numit profesor de filozofie și de istoria bisericească, în care slujbă a stat doi ani. La 1807 i-să conferește parohia și protopopiatul Clujului. În anul 1819, Octombrie 28, fù ales canonic la Blaj¹⁾. Ca atare, dela 1829, îndeplinea și slujba de secretar al Episcopului Bob, și deodată propunea și istoria bisericească în Seminariul teologic.

La 1832 ajunse în scaunul episcopesc, în care rămase până după revoluție, când, la 1850 fù constrâns să abzică de episcopie. De aci înainte își petrecù viața moartă în Viena, unde la 29 Martie 1861 s'a mutat la viața eternă²⁾.

Leményi în istoria românească a fost mult detractat. Dar prin aceasta s'a făcut o mare nedreptate unui Arhiepiscop fruntaș al bisericeii noastre. Dovadă sunt luptele sale politice și jertfele sale materiale. Cadrul lucrării de față nu ne îngăduie să facem apoteoza acestui vlădică, mare și plin de pietate, în toate amănuntele virtuților sale, așa pe cum am dori. Vom spune însă în

¹⁾ După *Prot. Cap.* pag. 34—35.

²⁾ Vezi *Constantin Păpșalvi*, Schiță biografică a lui Leményi, în *Foaia bisericească și școlastică* din Blaj, 1890, Nr. 1—3.

scurt, că pentru școalele din Blaj a făcut tot ce putea, numai să facă un arhiereu conștiu de înalta sa poziție. Vom spune, că el a completat cursul teologic dela trei la patru ani, și că el a completat cursul de filozofie dela unul la doi ani, ridicându-l prin aceasta la treapta celui dintâiu liceu din Ardeal, încât »studentii ce mergeau dela Blaj la celelalte liceuri din patrie — pe cum ne mărturisește Al. Papiu Ilarian¹⁾ — nici odată nu-și perdeau locul ce-l aveau la Blaj.«

Cu un cuvânt, în desvoltarea instutelor de învățământ din Blaj, Leményi are un merit neperitor.

Ca om mare, ce a fost, el își face loc și în cadrul lucrării noastre.

E drept, că nu prin lucrări în românește, dar urmele, ce le avem, arată, că el încă avu, conform împrejurărilor, o parte de scriitor bun, care între alte condiții altcum s'ar fi putut desfășură.

Acest activ al scrisului său, durere, este pe alte limbi, noi însă nu vrem să-l ignorăm; și astfel însemnăm, cu sânge rece, la numele acestui mare Arhiereu următoarele scrierii străine:

1. *A nagy Vatsora, melyről a k. Akademia Templomában szóllott, Lemény János, az egyesült görög szer-tartáson lévő kolozsvári Főesperest és Plébánus. Kolozsvár 1814.*

2. *Az Istentől küldetett férfiú a Gondviselésnek ren-dében.* Mely néhai méltóságos Főtisztelendő Fogarasi Püspök, császári és királyi ő felsége belső titkos tanácsossa s Leopold császár jeles rendje Commendátora Kápolnok Monostori Babb János Ö Excellentiája földi részének nyugalomra helyheztetése alkalmatosságával a Balásfalvi Püspöki Székes Templomban a Test felett

¹⁾ *Istoria Românilor în Dacia superioară*, Viena 1851, vol. I. pag. 231.

egy halotti beszédben eléadatott Leményi Lemény János Kánonok által, október 7-ik napján 1830-ik évben. Kolozsváron 1831.

3. *Cuvântare*, în latinește, rostită cu privilegiul instalației sale întru Episcop¹⁾.

XXIV.

Basiliu Rațiu de Nagylak (1783—1870).

S'a născut la 25 Dec. 1783 în Turda.

Elementele învățaturii le-a început în Turda. Celea gimnaziale le-a făcut în Aiud și Blaj. Filozofia a mântuit-o în Cluj, iar teologia la universitatea din Viena.

La 1811 reîntors în patrie, fu numit profesor de filozofie și prefect de studii în seminar.

În anul 1813 fu numit paroh la Murăș-Uioara, unde a fost până la 1819, când fu strămutat paroh și protopop la Turda. De aci la 1824 fu promovat la rangul de canonic în capitlul din Blaj. În calitatea aceasta, o vreme, a propus filozofia, iar mai târziu dreptul canonic și istoria bisericească. Dela 1827—1832, 1834—1839 și 1842—45 a purtat oficiul de rector al Seminarului teologic, iar o vreme lungă a fost și director al școalelor normale. În urmă ajunse până la rangul de prepozit capitular. A cruțat sume conziderabile și a făcut mult bine, mai ales pentru biserica și școala din Turda, a căror zidire și înzestrare sunt vrednicia lui.

A murit, la adânci bătrânețe în 12 Dec. 1870²⁾.

Cursurile sale ce le făcea ani de-a rândul în catedra dreptului canonic și istoriei bisericești, el le-a cuprins în

¹⁾ Vezi *Prot. Cap.* Nr. 44. pag. 47—49; *Gazeta Transilvaniei* din 1871 Nr. 4; și *Șematismul* pe an. 1900, pag. 69—70.

²⁾ Publicată în *Complexus Orationum habitarum tam occasione institutae pro Episcopatu Graeco-catholico Fogarasiensi candidationis quam vero installationis Illustrissimī ac Reverendissimī Domini Ioannis Lemény Episcopi ejusdem Dioeceseos.* Aiud 1833, pag. 15—22.

sistem și volume, dar n'a tipărit decât numai *Istoria bisericească* (Blaj 1854), iar *Dreptul canonic*, deși ar fi avut putința să vadă lumina, a rămas în manuscris ¹⁾.

XXV

Constantin Alutan (1796—1868).

S'a născut la 20 Maiu 1796, în Sâmbou (Erdő-Szombattelke) cott. Doboca. Învățăturile elementare le-a terminat în Dej, celea gramaticale, humanioare și filozofice în Blaj, iar celea teologice la universitatea din Viena. La 1819 fu hirotonit întru preot, și tot în anul acesta fu numit profesor la norme, unde a funcționat nu mai puțin de 8 ani. La 1827 Episcopul Bob îl constituie vicar foraneu în Făgăraș. De aci în 1834 fu promovat la demnitatea de canonic în Blaj, unde înaintă dela rangul de cancelar până la cel de lector, apoi a repausat la 11 Nov. 1868 ²⁾.

A publicat:

1. *Predică la înmormântarea Prepozitului Gavrilă Stoica de Baci*. Blaj 1836.

2. *Discurs*, latinesc, în *Orationes occasione solemniss Installationis Alexandri Sterca Solutiu in Archiepiscopum et Metropolitam Alba-Iuliensem habitae*. Blaj 1856, pag. 25—29.

XXVI.

Nicolae Man (1796—1865).

Nicolae Man s'a născut în Hăpria, cott. Albei inferioare, la 1796. Studiile gramaticale le-a făcut în gimnaziul rom.-cat. din Alba-Iulia și celea teologice le-a mântuit în

¹⁾ *Grana*, Istoria bisericeii române unite cu Roma, pag. 208.

²⁾ Cf. *Prot. Cap.* Nr. 66 pag. 139—140.

Viena, iar la 2 Aug. 1825 s'a hirotonit preot celibe. În 12 Dec. Nr. 447 să constituie profesor la normele din Blaj, unde a stat până către sfârșitul anului 1826. În acest an la 20 Decembrie Nr. 870 să numește paroh și administrator protopopesc al Sibiiului, iar la 1837 fu numit protopop actual tot acolo. În procesul pornit contra lui Leményi, luă poziție contrară Episcopului său, pentru aceea la 17 Sept. 1845 Nr. 870 fu suspendat din protopopie: »Dintre aceia, cari cu deșartă învățătură îngânfați, cu necopt și cu atâta mai osândit sfat, s'au ales a să sculă cu neauzite cleвете asupra persoanei și caracterului nostru, a turburâ clerul cu lățirea acelora și a lăpădă toată atâr-narea canonicească, unul fiind parohul Sibiiului Nicolau Maniu, până acum Protopopul al acestei Eparhii; și pentru păcătoasele acestea împotriva a tot rândului bun și a persoanei noastre ale sale îndrăzniri, prin mărita Commisie de către Crăiasca Maiestate în rândul acestora vrajbe trimisă, de vinovat aflându-se și nevrednic de a noastră încredințare, în adunarea tuturor protopopilor și viceprotopopilor și administratorilor clerului din ziua de astăzi vestindu-să; noi încă în fața acelei adunări, pe numitul Nicolae Maniu, ca pe unul ca acela, din treapta deregătoriei protopopești, dintru împlinirea puterii noastre lipsit, l'am vestit«. Rămase însă și mai departe paroh al Sibiiului. La 16/4 Sept. 1851 Nr. 36, Șuluț îl aduce la Blaj, în calitate de rector seminarial și ca atare a muncit dela acest an până la 1855. După aceea funcționează ca econom mitropolitan, până la 1862, când la 21/9 Iunie Nr. 500 fu numit paroh și vicar al Făgărașului, în care slujbă a și murit la 25 Mart. (6 April) 1865. Nic. Man a fost un mare apărător al așezămintelor orientale a bisericei unite și totodată un naționalist înflăcărat. În procesul Leményian el a desfășurat o agitație primejdioasă contra amestecului străin în

afacerile interne ale bisericei noastre. Mai erà și un dinastic mare, și ca atare pentru atitudinea sa față de tron în turburările dela 1848/49, la 1850 fu decorat de împăratul cu crucea de aur, pentru merite.

Scriitor n'a fost, dar într'o vreme, pe când erà încă protopop la Sibiiu, a prins și el condeii să lămurească chestiuni de ortografie, în *Ortoepia* sa latină, română, nemțească și ungurească (Sibiiu, 1826), și în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, din 1838 Nr. 14 și 15.

XXVII.

Timoteiu Cipariu (1805—1887).

S'a născut în Țanade lângă Blaj, la 21 Febr. 1805.

Cele dintâiu elemente de învățătură le primi în casa părințească. La 1814 veni în normele din Blaj. Tot aci și-a făcut și studiile gramaticale, humanioare, filozofice și teologice, terminând în vara anului 1825.

În acelaș an fu numit profesor la gimnaziu pentru catedra poeziei.

Peste un an de muncă întră la călugărie, dar după șase luni părăsește novițiatul.

La 28 Novembre 1827 să hirotonește întru preot celibe, și rămâne și pe mai departe la catedră.

În anul 1828 i-să dă filozofia, fiind în acelaș timp și prefectul studiilor în seminarul teologic.

La 1830 trece la catedra teologiei dogmatice, iar dela 1832, in zece ani, mai propune și doctrina religiunei la ascultătorii de filozofie.

După patru ani își premenește catedra cu alta, cu a studiului biblic, tot în acel institut, și o ține până târziu.

La 1833 Episcopul Leményi îl însărcinează cu restaurarea tipografiei seminariale, care slujbă a purtat-o până la 1863.

Tot în anul acesta se distinge cu titlul de asesor konzistorial, iar la 1842 se promovează la rangul de canonic.

În capitlu el își cheltuì munca sa înțeleaptă, și autoritativă, sub trei arhieriei, și ajutându-i în guvernarea diecezei lor, el să ridică până la treapta de prepozit.

Pe lângă slujba canonicului el mai desfășurà o activitate largă și în alte direcții.

Astfel îl vedem, că rămâne în catedra studiului *biblic* și pe mai departe până la 1852, iar dela 1854 primește asupra sa o sarcină nouă, postul de director al gimnaziului, care l'a condus până la 1875.

Ca Român entuziast a luat parte activă la toate mișcărilor politice și culturale mai însemnate.

La adunarea națională din Blaj dela 3/15 Maiu a fost unul din cei zece secretari.

Aceeaș adunare l'a ales în deputațiunea de 30, care aveà să ducă, și a dus, la Împăratul petiția națiunei.

La întoarcerea sa dela Innsbruck să opri în Pesta și luă parte la dezbaterile comisiunei regnicolare.

În a treia adunare națională dela Blaj ținută în Septembre, fu ales membru în comitetul de pacificațiune, și ca atare subscie aprelul dela 20 Octobre, în care să provoacă Românii să se inarmeze în contra insurgenților.

De aci încolo numele lui figurează foarte des în actele de apărare ce se înaintau la Împărat și Guvern.

La 1863 pășește de nou pe terenul politic, ca deputat în dieta Transilvaniei dela Sibiiu, unde excelează cu prilejul dezbaterii proiectului de lege despre inarticularea națiunii române, iar mai târziu fu ales deputat și pentru dieta imperială din Viena.

Asemenea a luat parte activă și la înființarea *Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului*

român, fiind ales, în dată la inaugurare, de vicepreședinte, iar la 1877 de președinte al ei.

Dar mai vârtos s'a distins pe terenul literar, învrednicindu-se de a fi numărat între membrii *Societății germane orientale*, și ai *Societății academice române*, care în două rânduri veni să încoroneze munca și știința sa fără păreche.

Activitatea sa pe terenul literaturii să prezintă foarte îmbelșugată: de-o parte Cipariu suplinea lipse vremelnice, tipărea cărți pentru biserică, compunea manuale pentru școalele, în cari muncea ca profesor și director, iar de alta făcea știință înaltă, desfășura sisteme pentru limbă, stabilea principii pentru scriere, și în sfârșit arată adevăruri istorice, cari nu se puteau tăgădui.

Cea dintâi lucrare a sa, care a văzut lumina, este *Ecloga*, scrisă pentru instalarea Episcopului Leményi și tipărită, în broșură, la 1833. Cipariu deja de pe acum să arată ca un abil măiestru al condeiului, care stăpânește deplin dezvoltarea versurilor sale și reprezintă o românească frumoasă, ușoară, și nouă pe acel timp între versificătorii noștri. Totuși ea nu eră chemată să-i facă un nume resunător pentru vremi îndelungate.

La o reputație ajunse numai în 1835, când scoate *Orologeriul*, cu lifere latine. Atunci Cipariu face eveniment în privința cărților bisericești, dând cel dintâiu signal pentru scoaterea slovelor din cărțile liturgice și corale în biserică noastră, și în același timp pentru eliminarea slavonismilor ruginiți, pe care »câte odată nici nu-i putea omul să-i exprime fără ca să nu strănute«. De aci înainte episcopii și preoți noștri tot mai mult lăsau *blagoslovenia* și *norodul*, și *binecuvântau poporul*. Mai târziu, la 1870, tipărește și *Liturgierul*, tot cu litere latinești, dând și de astă dată una dintre cele mai bune ediții din cărțile noastre rituale.

Asemenea și pentru școală compune și tipărește manuale, în diferite direcții, care la timpul lor, erau și ele cele mai bune. Astfel la 1855 scoate la lumină *Compendiul de gramatica limbii române*, ajuns până acum la o serie de ediții. Pentru studiul limbii latine, care încă nu avea manuale corespunzătoare, la 1857 tipărește partea primă, iar la 1860 partea a doua a *Gramaticii latine* a lui M. Schinagl. Studiul religiunii îl duce înainte la 1854 cu *Știința Sfintei Scripturi*, scrisă în folosul seminaristilor, și cu *Istoria Sfântă sau biblică a testamentului vechiu și nou* alcătuită pentru începători, și tipărită mai întâiu la un an ce nu-l cunoaștem, iar de a doua oară la 1859. La 1860 tipărește *Elementele de poetică, metru și versificațiune*, care eră una dintre cele dintâi legiuni poetice, în limba română. În anul 1861 pune sub teasc *Elementele filozofiei*, după W. T. Krug, celebrul filozof german răspândit cu entuziasm de dascălii noștri¹⁾. Afară de acestea, la 1855, și din nou la 1863 tipărește, tot pentru folosul tinerimei studioase, *Purtarea de bunăcuviință între oameni*, în care cerea să se dea tinerimei de sub ocrotirea sa o creștere aleasă și din punctul de vedere al raporturilor sociale.

Studiile principale însă erau celea istorico-filologice.

În direcția aceasta pe lângă studiile mai mici risipite în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, la 1841 scoate un modest *Extract de ortografie cu litere latinești*, iar pornind odată *Organul Luminării*, începe o nesfârșită serie de articoli măduoși asupra *principiilor de limbă și scriptură*.

La 1854, pe baza materialului strâns în cursul cercetărilor sale îndelungate, întocmește o gramatică a limbii

¹⁾ Cf. G. Bogdan-Duică, *Canțianii români*, în *Sămănătorul* din 1904, Nrul 6.

române, în care căută să-și contragă toate ideile ce aveà despre limba românească sub raportul istoric al elementelor și al formelor ei gramaticale; ea este: *Elementele de limbă după dialecte și monumente vechi*.

În anul următor, 1855, scoate la lumină celebra operă: *Acte și fragmente*, de mare importanță pentru cei ce s'au ocupat și să vor mai ocupà de trecutul bisericeii române, mai ales a celei unite.

Tot în acest an publică în *Analele gimnaziului*, a cărui director erà, o disertație latinească: *De latinitate linguae valachicae*, care la 1869 o retipărește în *Archivul* său, în alăturare cu traducerea ei românească, dar îmbogățită cu nouă argumente, mai ales cu privire la elementele străine îmbulzite în moșia limbei românești.

Peste doi ani, la 1857, în aceleași *Anale* scoate o nouă dizertație, de asemenea în limba latinească, despre numirea Românilor: *De nomine Valachorum gentili*, iar la 1858, tot acolo vine alta, despre literatura românească: *De re litteraria Valachorum*.

Dar lucrurile, ce să spuneau în dizertația aceasta a treia, propriaminte erau celea din *notițele literare* puse în fruntea *Crestomației*, care o scoase în același an, cu ceva mai curând sub acest titlu complet: *Crestomație sau analecte literare din cărțile mai vechi și nouă românești, tipărite și manuscrise, începând dela secolul XVI până la XIX*.

Ținta lui Cipariu erà, să facă, în *Crestomația* sa, cunoscută starea literaturii românești, din timpurile cele mai vechi, până în secolul său, dar nu ajunge la izbândă, căci de o parte, pecum însuși mărturisește, »nu află destulă ajutorință din partea celor ce ar fi fost în stare de a-l ajutură întru adunarea materialului«, iar de altă parte »nevoit fiind a-și publicà toate opurile numai cu

spesele sale, să spăria a mai eda volume multe și mari, văzând că și celea edate stau cu măgile pe grumazi, fiind nevoit a le dă de pradă¹⁾.

Astfel în volumul publicat merge numai până la sfârșitul veacului XVII, chiar și bucățile date erau scoase numai din cărți tipărite, nu și din manuscrise. Acestea, dimpreună cu cărțile tipărite după 1700, le rezervase pentru un al doilea volum, care însă n'a mai venit.

Crestomația lui Cipariu îndemnă pe un fost tovarăș al său, pe Aron Pumnul, să întreprindă și el o asemenea lucrare, care, în proporții mai mari, a și ieșit la 1862—1865, și este *Lepturariul românesc*. Mai târziu, la 1882, *Cartea de cetire cu litere cirilice* a regretatului filolog Alexandru Lambrior, iar la 1891 cele două volume din *Crestomația română* a jidanului Moise Gaster, veniau și ele tot din înboldul și sub influința *Crestomației* lui Cipariu.

La 1862 Cipariu publică o lucrare prin excelență istorică: *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunii române Transilvane în 4 Noembrie 1861*. Aci și-a depus Cipariu mai pe larg părerile sale asupra originii și a trecutului cel mai vechiu al poporului român. Notele sale, adause la *Cuvânt*, erau expresia cea mai din urmă, și cea mai înaltă în privința aceasta.

De aci înainte apar la 1866: *Principiile de limbă și scriptură*; la 1869: *Gramatica limbei române, partea I, Analitica*, premiată de Academia română cu 300 galbeni; la 1877 partea II. a gramaticii, *Sintetica*, premiată și aceasta cu 8,000 de lei; și, în sfârșit, în acelaș an, un supliment la gramatică: *Despre gramatica română*.

Prin această îmbelșugată și uriașă activitate de scriitor, pe care s'a cheltuit o viață lungă, Cipar ajunge a fi cel mai mare filolog român al vremii sale.

¹⁾ *Archiv*, pag. 84

Bazat pe graiul viu, și pe vechile monumente literare, el stabilește cel dintâiu, în mod sistematic, legile limbei românești; adună material din bătrâni; descopere urme vechi de literatură și istorie; pătrunde misterele, studiază firea, și face gramatica limbei românești, și în aceeași vreme întemeiază în filologia românească școală etimologică-istorică.

Fără îndoială opera sa are și ea defectele sale, dar cu toate greșelele, câte i-le-a imputat filologia modernă, nime până în vremea lui n'a contribuit atât de mult, cât el la studiul limbei românești; ori câte modificări i-ar aduce operei sale știința nouă, și cercetările posterioare, meritele sale vor rămâne pururea netăgăduite, iar numele său din veac în veac să va tipări în pagine alése, cari cu slove de laude vor povesti lumii de învățatul dascăl dela Blaj, de *părintele filologiei române*.

Dar încă n'am amintit întreagă munca sa de scriitor. La activul său de până aci, să mai adauge cu cinste și celea patru foi ale sale, cari sunt:

1. *Organul luminării*, pornit la Ianuar 1847 și continuat până în 28 April 1848; era cea dintâie gazetă, la noi, cu litere latine.

2. *Organul național*, dela 12 Maiu până la 6 Octomvrie 1848, de asemenea cu litere latine.

3. *Învățătorul poporului*, prima foaie românească în Transilvania gândită și scrisă pe sama poporului; porni și sfârși deodată cu *Organul național*.

4. *Arhiv pentru filologie și istorie*; dela 1867 aduceă mereu un material bogat din domeniul acestor două științe timp de patru ani, până prin Septemvrie 1870, când, îmbolnăvit Cipariu, să împedecă și *Archivul*, așa că în tot cursul anilor 1871—1872 abia se mai văzù.

Cei din urmă zece ani din viața lui Cipariu să petrecură într'o rezignație plină de dezgust, ce-i aducea scăpătarea școalei sale, biruită de curentul nou, al fonetizmului. Ce-o mai fi scris până la moarte, nu știm, dar să pare, că Odobescu avea dreptate, când întrevedea în cei din urmă zece ani ai marelui octogenar numai umbra eruditului de odată, »viețuind într'o adâncă liniște, ca și ascuns de lume printre cărțile ce-l impresurau de pretutindeni, și să ridicau ca metereze împrejurul lui.« — »Îl zărim — zice Odobescu — asemenea cu acei filozofi gârboviți, pe care nemuritorul Rembrandt ni i-a înfățișat înfundați în întunerecul unor bolte ticsite cu cărți, și primind numai pe a lor chip, adânc cugetător, o minunată rază de soare, care depune pe a lor frunte o aureolă de spiritualitate, de înțelepciune, de virtute, de nemurire. În idealii filozofi ai lui Rembradt ne place a cunoaște chiar icoana venerată a ilustrului nostru filolog Timoteiu Cipariu«¹⁾.

Întocmai eră la urmă viața lui Cipariu, care plină de merite pentru biserică și neam, s'a sfârșit în 3 Septembrie 1887²⁾.

¹⁾ *Gazeta Transilvaniei* din 1887, Nr. 219.

²⁾ Cf. Critica lui *Vasilă Burlă* asupra Gramaticii lui Cipariu, în *Convorbiri literare* din an. 1871 dela Nr. 1 înainte; Studiul lui *Al. Odobescu* din *Epoca*, reprodus în *Gazeta Transilvaniei* de pe 1887, dela Nr. 216 înainte; *Enciclopedia Română* tom. I. pag. 840—841; *Ioan Bianu*, Momente culturale, București 1904, pag. 37—48; *Dr. Ioan Rațiu*, Timoteiu Cipariu. Viața și activitatea lui. Blaj 1905; *Dr. Aug. Bunea*, Amintirea lui Timoteiu Cipariu. Panegiric. Blaj 1905; Numărul festiv dela 24 Iunie 1905 din foaia bisericească *Unica*; *Dr. Sextil Pușcariu*, Timoteiu Cipariu (Conferință), în *Luceafărul*, an. 1905. Nr. 15—16, pag. 315—320; *Nic. Iorga*, Istoria literaturii românești în veacul al al XIX-lea. București 1907, pag. 296—300.

XXVIII.

Constantin Papfalvi (1804—1892) (X)

S'a născut în Popfalău cott. Clujului, la 20 Iunie 1804. Studiile normale, gimnaziaie și filozofice le-a terminat în Cluj, iar teologia în Blaj.

La 1825 fū numit profesor la gimnaz.

În anul următor intră la călugărie, dar după un noviciat de doi ani, renunță.

În 1827 să hirotonește întru preot celibe, și să constitue profesor la gimnaz; ca atare a funcționat doi ani, apoi trecu la norme, unde eră deodată și director substituit. În calitatea aceasta a stat patru ani.

La 1833 fū dispus la parohia Hunedoarei. La 1841 ajunse vicar foraneu al Hațegului, rămânând în această slujbă până la 1851, când fū promovat la rangul de canonic.

A murit la 20 Decemvrie 1892¹⁾.

Papfalvi n'a fost scriitor, dar are o *Schiță biografică a Episcopului Leményi*²⁾, foarte interesantă și minuțioasă, cea mai bună biografie acestui nenorocit Episcop, pentru care merită să fie și el pomenit aci.

XXIX.

Simeon Bărnuț (1808—1864).

S'a născut la 2 August 1808 în Bocșa română cott. Sălagiului din părinții Ioan Bărnuț, cantorul de acolo, și Ana Oros.

Învățăturile elementare le-a terminat în școala normală din Șimleul Silvaniei la 1820.

¹⁾ Cf. Dr. Aug. Bunea, Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse. Blaj 1903, pag. 109—140.

²⁾ Publicată în *Foaia bisericească și școlastică* din 1890, Nr. 1—3.

(X) numele lui de familie n'a fost „Papuciu”, dar profesorii unguri din Cluj l'au schimbat în „Papfalvi”. — ^{5*}

Studiile gramaticale și humanioare le-a făcut în Careii-Mari, iar filozofia și teologia în Blaj.

După absolvirea teologiei, la 4 Nov. 1829 i-se ofere catedra sintaxei, dar nu peste mult situația se schimbă cu aceea de arhivar konzistorial.

La 22 Oct. 1830 să constitue profesor de filozofie, având să poarte în același timp și slujba de prefect al studiilor în Seminariul teologic. În 1832 și 1833 pe lângă filozofie a mai propus și istoria universală în noul liceu episcopesc dela Blaj, dar pe anul următor aceasta din urmă o lăsă lui Ioan Rusu, iar el rămâne numai la filozofie.

La 16 Maiu 1834 fu ales notar capitular în locul lui Teodor Serényi promovat la Vicărașia Făgărașului.

După cinci ani petrecuți în această situație onorifică, iarăși să reîntoarce la catedra filozofiei, care erà idealul său. De astă dată erà bucuros să facă o schimbare, să introducă o învoire fericită în filozofia școalelor din Blaj: începu să predeie primaoară în românește această știință moartă, împrumutându-i viață, și după împrejurări toată aplicația practică.

»Am socotit — scrie lui Bariț la 17 Oct. 1839 — să scap pe încet și încât mă vor lăsa împrejurările din afară, filozofia din jugul și robia limbei latinești, (batăr de jumătate), în care gemând și înădușită fiind astăzi, tare puțin au luminat mințile auzitorilor români, că au fost după toată etimologia cuvântului și înțelesul, numai roabă Teologiei; da nu roabă, ce merge cu lumina aprinsă înaintea Doamnă-sa, că atunci tot ar mai fi ceva, ci roabă, care-i poartă șlepu din dărăpt«¹⁾.

¹⁾ Publicată de G. Bogdan-Duică în *Tribuna Poporului*, an. VII. Nr. 43 din 18 Martie 1903.

lată ideile nouă, cu cari intra acum de a doua oară în catedra sa de dascăl. »Nu erà menit — zice dl Iorga — să fie un scriitor sau un ziarist, ci învățământul, în forma lui cea mai înaltă erà menirea lui; pe principii eterne el voià să razime o nouă concepție a datoriei neamului său față de sine însuși și de omenire; și ajunse astfel la filozofia dreptului, la dreptul constituțional, la teorii proprii cu privire la viața politică a neamului«¹⁾.

Dar acest dascăl filozof, care în câțiva ani a prefăcut în catedra sa șiritele tinerimei învățându-o să cunoască, pe temeiurile adevăratelor principii filozofice, drepturile naturali neprescriptibile ale omului și ale individualității naționale, — nu putù să rămână multă vreme în situația de acum. Căci amestecat și el în procesul monstru al celor ce atăcară, cu nedreptul, pe Vlădica Leményi, în 7 Martie 1845 fu destituit din catedră, și trimis la parohia Beude din Solnocul interior, dar n'a primit să meargă, ci așteptà altă dreptate, care veni la 22 Oct. aceluiaș an, când fu șters din clerul diecezei, împreună cu alți dascăli luminați și cu vederi nouă²⁾.

Și acum, dascălul celebru, se retrage la Sibiiu pe băncile Academiei, ca să înceapă o muncă nouă folositoare lui și neamului.

Când se reîntoarce la Blaj, erà la 1848. Vineà în triumf, să-și elupte nemurirea.

După potolirea revoluției, plecă iară la carte, în Viena, la urmă în Italia, unde-și săvârși studiile iuridice, și primi laurii de doctor.

În 1854, cătră sfârșit, i-să deschide iarăși cariera de dascăl, dar nu în țara sa, ci la frații din Moldova.

¹⁾ *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*. București 1907, vol. I. pag. 301.

²⁾ Cf. *G. Bariț, Părți alese din Istoria Transilvaniei*. Sibiiu 1889, vol. I. pag. 757.

Aci, în capitala Iași, petrecu nouă ani în situația de profesor, întâiu la Academie, iar dela 1860 în catedră universitară, învățând cu demnitate, cu entuziasm, și cu folos filozofia, dreptul ginților, dreptul public și dreptul constituțional.

Dar zelul slujbei sale îl istovi fără de vreme.

Cătră sfârșitul anului 1863 o boală grea de nervositate, împreunată cu insomnie, puse capet învățăturilor sale erudite; atunci abia mai putea ține pe picioare corpul debil și consumat de muncă, de privațiuni și de suferințe.

Presimțindu-și sfârșitul, îl cuprinde un dor, ce-l mistuia, să-și mai vadă țara lui nativă.

Muncit de acest dor, pleacă spre Ardeal, să moară pe pământul, care l'a născut, dar înainte de ași vedea casa părințească, sfârși pe cale, în Valea-Almașului, la 28 Maiu 1864.

În afară de catedră, Bărnuz a muncit mult și ca scriitor, precum dovedește seria operelor sale, cari spre paguba științei românești în cea mai mare parte n'au putut fi scoase la lumină.

Până a fost în viață, nu s'a tipărit din scrisul său decât *Discursul* din 1848, rostit în Câmpul Libertății dela Blaj¹⁾, și câteva încercări mai mici, risipite în *Foaia pentru minte*, cum sunt de ex. *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului*²⁾, *Observațiuni statistice despre cultivațiunea pământului Europei*³⁾, și *Din istoria Românilor*⁴⁾.

¹⁾ Publ. la Al. Papiu Ilarian, în *Istoria Românilor din Dacia superioară*, tom. II. pag. 307—363.

²⁾ *Foaia pentru minte* din 1843, Nr. 4—5.

³⁾ *Ibidem*, a. 1853, Nr. 42. 48—51, Nr. 1—3.

⁴⁾ *Ibidem*, a. 1859, Nr. 11—13.

După moarte au apărut, în Iași la 1867: *Dreptul public al Românilor*, la 1868: *Dreptul natural privat*, iar la 1870: *Dreptul natural public*, și *Pedagogia*.

Cele mai multe însă, ca *Dreptul ginților natural și pozitiv*, *Politica sau doctrina constituțiunii*, *Constituțiunile Statelor principale*, *Antropologia*, *Psihologia empirică*, *Enciclopedia filozofiei teoretice*, *Logica*, *Metafizica*, *Estetica*, *Știința vârtuții* și *Istoria filozofiei*, au rămas netipărite.

Precum se vede, studiul predilect al lui Bărnăț a fost filozofia și iurisprudența.

Pe terenul iurisprudenței, până pe vremea, în care a trăit, se poate conșidera de cel mai original scriitor românesc.

Dar nemuritor s'a făcut prin *Discursul* de pe Câmpul Libertății. »Acest discurs — zice Aron Densușan — nu-l putem caracteriza mai bine, decât numindu-l *discurs de mărire antică*; mare nu numai în formă, în ideile și spiritul în care l'a turnat celebrul tribun al poporului, cum îl numesc, dar mare, necalculat de mare totodată, în imensele lui consecințe, încât mă îndoiesc, că să se mai fi ținut vre-un discurs, ale cărui consecințe să fi fost atât de nemărginite, ca ale acestuia pentru Românii de peste Carpați. El este cel mai mare monument de pe Câmpul Libertății, și un cap-d'operă de elocință română«¹⁾.

Nu peste mult să va încheia o sută de ani dela nașterea lui Bărnăț, și încă nu are o biografie, un studiu vrednic de numele și munca lui mare²⁾.

¹⁾ *Istoria limbii și literaturii române*. Iași 1894, pag. 274.

²⁾ Cf. *Prot. Cap.* Nr. 68, pag. 142; *Al. Papiu Ilarian*, *Istoria Românilor din Dacia superioară*, Viena 1852, tom. II; *Biografia din Amicul Poporului*, Sibiu 1865, pag. 52—66; *Al. I. Gheorghiu*, *Elogiul lui Simeon Bărnăț*, Iași 1866; *Notița biografică din fruntea Dreptului public al Românilor*, Iași 1867, pag. VII—XXXVI; *Tit Maiorescu*, *Contra școalei Bărnăț*, Iași 1868; *Ios. Vulcan*, *Panteonul Român*. Pesta 1869, tom I. pag. 43—46; *Bunca*, *Cestiuni din dreptul și istoria bisericii românești unite*, Blaj 1893, part. II. pag. 207—235; *Articolul din Enciclopedia Română*, tom I. pag. 402—403.

XXX.

Ioan Rusu (1811—1843).

S'a născut la 25 Martie 1811 în comuna Habic (Héttbükk) cott. Murăș-Turda, din părinții Vasile Rusu, econom, și Paștină născută Crainic. Studiile humanioare le-a terminat în Alba-Iulia în anul școl. 1824/5; de aici trecu la Cluj, unde termină studiile filozofice, cu progres eminent, în liceul rom.-cat. ca fundatist Bobian în seminarul sf. Iosif. La 5 Oct. 1827 să trimite în Viena la teologie.

Absolvând, fu aplicat profesor în Blaj, mai întâiu la gimnaziu în a. școl. 1831/2 la gramatică; în anul școl. 1832/3 fu numit la seminarul clericilor pentru catedra teologiei morale și pastorale și catehetică, iar din anul școl. 1833/4—1842/43 fu constituit profesor la cursul filozofic, pentru istoria universală și în legătură cu acestea ia și filologia, apoi cronologia și geografia, fiind câtva timp și exhortator al clerului tiner (1834—36).

Ioan Rusu făcea parte și din glorioasa pleiadă de dascăli mari, cari au început și continuat cu însuflețirea timpului opera deșteptării naționale în scoalele din Blaj, învățând și nutrind cu focul de iubire de neam și lege generația tinăra dela 1848/9.

Ca profesor Propunea istoria universală, dar în cadrul aceleia cuprindea și istoria neamului său obidit¹⁾.

În convenirile din sala tipografiei la care participă el, Cipariu, Barițiu, Cristocian, să discutau o mulțime de lipsuri literare, între cari și lipsa unei foi periodice în limba română²⁾.

¹⁾ *Al. Papiu Ilarian*, Istoria Românilor din Dacia superioară, vol. I. pag. 230.

²⁾ Cf. *Observatorul* lui Bariț, din 1880 pag. 86.

În aceste momente concepù sufletul său luminat și ideia de a scrie o istorie universală și o geografie pentru Români.

Dar soarta nu i-a dat norocul să o întruchipeze de cât numai cea din urmă; — istoria remase.

Cătră sfârșitul zilelor vineà din nou idea — să vede dela Barițiu — să scrie o istorie generală, dar puterile cheltuite nu-l îngăduiau. »Ce-mi atingi — scrie lui Barițiu — despre o istorie generală, cu adevărat mi-ar fi o cuprindere foarte plăcută și prin ea mi-ar curge peana mai repede, fiindu-mi aceea materie mai călcată; însă domnule, e un lucru mare, care ar pofti osteneală nu mai puțin de patru ani și puterile trupului îmi sunt slabe. La un lucru ca acela ar trebui minte țapăn încordată, și dacă e arcul slab, coarda încă slăbește în curând. De-mi va da Dzeu viață și nu mă va împiedecà cu alte cuprinderi literare, la istoria generală îmi stă mintea«¹⁾.

Dacă n'a venit Istoria sa generală, totuși a văzut lumină geografia sa mare, care erà *Icona pământului*, în trei voluminoase tomuri. Ele eșeau din teascurile tipografiei din Blaj la anul 1842 și erau fără îndoială titlul său de glorie în literatura noastră de pe vremuri; dar nu aduseră semne de bucurie, căci cu mântuirea lor și zilele senine apunèau aproape de odată, iar puținul vieții cât mai erà să sfârși la 4 April 1843²⁾.

(A se vedea biografia lui Ioan Rusu v. o broșură de 48 pag., - Blaj 1907) - XXXI.

Macedon Pop (1809—1873).

S'a născut în Sângeorgiul român, districtul Rodnei, la 1809. Învățăturile și-le-a început în locul său natal, și le-a continuat în Năsăud, de aci trecù la Bistrița, apoi

¹⁾ Scrisoarea lui Rusu cătră Barițiu dela 7 Dec. 1841.

²⁾ Vezi Dr. *Ioan Rațiu*, Ioan Rusu. Notiță biografică. Blaj 1907.

la Blaj, unde și-a terminat studiile teologice la 1834, cu progres eminent și purtare exemplară.

La 1835 fû hirotonit preot celibe.

În 1834/5 a fost profesor de sintaxă, iar în 1835/6 —1837/8 a propus în retorică.

La 1838 a fost numit capelan în Năsăud și tot dela acest an a purtat și sarcina de catechet al școalei normale și al institutului militar de acolo, propunând în acelaș timp și istoria în clasa IV până la a. 1846, când la 10 Iuliu Nr. 1063 pentru doctrina și zelul manifestat întru promovarea binelui religiunei, pentru diligența singulară și pentru acurateța în împlinirea servițiului, după moartea vicariului Ioan Mărian fû numit paroh și administrator vicarial al Năsăudului.

Iâr prin bula papală din 11 Dec. 1857 fû numit prepozit al capitlului episcopesc din Gherla, în care calitate a murit la 29 Iuliu 1873¹⁾.

A scris și publicat:

1. Un *Catechism mic*, după Catechismul lui Deharbe.
2. Un *Catechism mare*, tot după Deharbe.
3. *Galeria Icoanelor sfinte*, spre înlesnirea învățătorei în școală, biserică și acasă, tradusă din textul germân. Viena 1861.
4. *Activitatea Vicarilor foranei episcopești gr. cat. din districtul Năsăudului, dela înființarea Vicariatului până la Vicariul Anchedim Pop închisive*. Budapesta 1875²⁾.
5. A mai compus încă un volum de *Versuri despre morală și osebite obiecte*, dar în viața sa nici acestea nu s'au tipărit, ci au trecut prin testament, dimpreună la gimnaziul din Năsăud³⁾. Soartea lor, de aci, nu o știu.

¹⁾ Vezi auto-biografia sa în *Activitatea Vicarilor Năsăudului*, pag. 55 - 98.

²⁾ Aceasta scriere a sa a ieșit numai după moartea sa, din hărnicia profesorului dela Năsăud Maxim Pop, care mai întâi a publicat-o în foaia *Albina* din Budapesta, de unde s'a retipărit, coreasă și adausă, și în broșură.

³⁾ Vezi testamentul său în *Activitatea Vicarilor*, pag. 107.

XXXII.

Samuil Pop (1812—1844).

S'a născut la 1812 în Morlaca cott. Cluj unde tatăl său George a fost preot, iar mai târziu protopop. Studiile gramaticale, humanioare și filozofice și-le-a făcut în leceul rom.-cat. din Cluj, sporind pe an ce merge în diligență și progres; principiile le trece cu secundă, iar humanioarele le mântuie tot cu eminenție, ca fundatist Bobian în Seminarul s. Iosif. Ca filozof absolut intră în seminarul din Blaj, și absoalvă cursul teologic la anii 1831/2—1834/5 iarăși cu eminenție.

În anul școl. 1835/6 a fost profesor la principie.

Apoi căsătorindu-se cu o Abrudeancă, să hirotonește și să trimită paroh la Gilău, unde a păstorit în bine și în rău, dela 16 Nov. 1836 și până la moarte.

Eră om bun după cum spune tradiția, și eră glumet după cum să vede din poeziile sale rămase în manuscris, dar trăia tot bolnăvicios; tradiția mai spune, că eră mult iubit de popor, dar în urmă ajunse în ceartă cu fruntașii satului, cari nu voiau să-i edifice casa parochială, — în locul celei vechi care arse — pe placul dânsului, dar mai mai vârtos pe a preotesei, care de altcum și ea îi amără zilele cu o dragoste lesne risipită.

Pe la 1834 îl incurcă și partea diacului, căruia nu-i revenea nimic din porțiunea canonică, și jalba Ghilăuanilor, cu multe acuze plină, ajunse până la Vlădica, unde îi cerea îndepărtarea.

»Cu durere ne-a fost a cetii — scrie Episcopul, protopopului Teodor Băldi dela Cluj — instanța filor noștri dela Gilău asupra parohului dată și aci spre cercarea lucrului împărtășită; cui s'a dat mai mult, mai mult să va pofti dela dânsul, și noi pe drept mai mult am

așteptă dela un paroh în învățătură deprins, decât dela acela, care dela plug luându-se se preoțește, dară cu durere luăm aminte, pe cum cu mulți de altmintrelea se întâmplă, care umflați de înțelepciunea lumii rătăcesc și se abat dela calea, care marele nostru păstor venind pe pământ cu cuvântul și pilda ne-a arătat, și fiul nostru Samuil trebuie să-și aducă aminte, ce zice marele nostru Apostol, că de ar ști, că să va sminti fratele în veci nu va mânca carne, și a lui Hristos, care pe Apostoli i-a trimis ca pe niște oi în mijlocul lupilor, zicându-le: fiți înțelepți ca șerpii și blânzi ca porumbii. Acestea și altele asemenea nu le-au socotit, și iată că-mi risipiți oile, nepăscându-le, a să îmbracă numai cu lâna și a se hrăni cu laptele lor au avut grije. Noi unele ca acestea nu le putem suferi, și-am scris să-i aduci aminte ca altmintrelea să-și întocmească viața, acuma îți rânduim, ca să mergi în fața locului și să-l dojenești spre a să împacă cu poporenii, că cu sila pe capul lor nu-l vom ține. Să-i pui hotar, ca posturile să le păzească, bolnavii cu drag să-i cerceteze, în biserică să-i învețe și îndemne la pocăință, și rânduiala bisericei nesmintit să o păzească. În acest chip de-l vei putea așeza bine, de nu, fă-ne relație¹⁾.

Protopopul a eșit la fața locului, »de a megyebeliek (Gilăuanii) az Esperes jelenlétébe a lelkésznek 15 napot tettek, hogy a megyéből takarodjék, és a mult Vasárnap a templom kulcsát hatalmasan a lelkésztől elvették«.

Episcopul deci la 27/15 Iuliu 1843 Nr. 818 cere pentru înfrânarea Gilăuanilor răsvrățiți, intervenția comitatului, »hogy azon esetre, ha csakugyan a pap ellenére szegülnének, méltoztassék segéd kezét nyujtani a jó rend helyreállítására s a hatalmaskodókat érdemelt büntetés alá vetni«.

¹⁾ Prot. praes. din 7 Iuliu 1843 Nr. 751.

După astfel de dispoziții, poporul s'a mai mulcomit, și Samuil Pop a mai putut rămâne acolo, dar restul vieții l'a petrecut într'o necurmată luptă cu boala sa, ce în chip de oftică îl mistuia mereu, până când în 5 Mart. 1844 a trecut la viața de veci.

Minunat om a fost și Samuil acesta.

De pe la 1831, când erà teolog la început, și până la moarte, aproape a tot stichuit într'o bună românească, și câte odată și în ungurește. S'ar putea zice, că a fost un al doilea Ovidiu, românesc, care tot în versuri a glumit, mai ales la olaltă cu fratele său Anfilochie, însuși mare meșter de stichuri, și tot prin arta lui Apollo a dat coloarea de sărbătoare, de înălțare, tuturor privilegiilor de ceva însemnătate, ce-l încunjurau.

În manuscrisul său, mestecat cu felurite însemnări și stichuri, cum se vede, de pe o foarte lungă serie de ani, aflăm *Versuri* pe ziua *sf. Georghe, sf. Dumitru, sf. Ioan Botezătoru', sf. Iosif, sf. Anisie*, și cătră *Isus Hristos*, printre cari vin *versul ticăloșiei omenești, al Popii Ilie, al Popii văduv, al Gazdii Ioan, al Șogorului Vârvarii*, și încă multe, nenumărate, versuri de glumă, veselie, pretinie, iubire și bănat. Ca humorist bun a stichuit cu noroc despre nevasta bătută de bărbat, despre cel ce să însoară pentru avuție, despre cel ce bolește de dragoste, despre muerea cea leneșă, dar mai ales a reușit în *Versul Petrii și Măcinicii*, unde ne zugrăvește fidel, mai în douăzeci de pagini, un bărbat care se teme de muiere.

Și spre laudă fie zis, din manuscrisul său reiasă, că deja pela anii 1830—1840 el înțelese pe deplin frumseța poeziei populare, în formele căreia să mișcă toate alcătuirile sale.

În manuscrisul întreg dăm de un singur *Vers Saphicesc*, încolo Muza dela poalele Vlădesei este, cu distincție, poporană. Fraze, forme de versuri, și sujete sunt împrumutate aidoma din lumea credincioșilor, pe care preotul-poet îi îndreptă spre țârmurii mântuirii sufletești. *Bruma, Cântări românești, Versul Bradului și al Teiului, Versul Turturelei și Versul Străinului în altă Țară*, sunt toate mărturii eclatante pentru afirmația noastră de mai înainte.

Ba a mers și mai departe, și a cules deadreptul versuri întregi din poezia poporului. *Strigările de joc*, care încă îi împodobesc manuscrisul, nu mai sunt a lui.

În afară de manuscrisul din care am spus acestea, mai avem, dela el un omagiu pentru episcopul său: *Necurmata onorare a Preluminatului și Preaosfințitului Domnului Domn Ioan de Lemény din Mila lui Dumnezeu și a Scaunului Apostolicesc dar prin M. Principat al Ardealului și a părților împreunate Episcop Greco-Român al Făgărașului la ziua măritului Nume în 7 Ianuarie sunt Numele Eparhiei Clujului cu fiască reverință de Samuel Pop Parohul Gilăului aretată.*

Pe manuscrisul *Onorării* acesteia, închinată lui Leményi în al zecelea an al vlădiciei sale, cetim: *Cluj, cu tiparul crăescu'ui liceu*; dar dacă *Onorarea* a fost tipărită ori ba, nu putem ști.

Asemenea nu știm să fi ieșit ceva nici din celelalte versuri ale sale.

Conziderând însă limba frumoasă și curgătoare, versurile ușoare și numărul cel mare al productelor Muzei sale, trebuie să spunem, că în el s'a pierdut un harnic și bun meșter al poeziei noastre.

Păcat, că a părăsit catedra dela Blaj, și s'a înmormântat așa de curând, și așa de mult, într'un cuib, umil,

care înafară de numele istoric și poziția romantică nu aveă nimic, decât miseria de multe feliuri, în care se inbelșugă, și în care s'a pierdut, fără vreme, un suflet de visător, ca să nu mai știe lumea, că la vremea sa, Samuil Pop a fost un bun și foarte productiv poet român.

XXXIII.

George Bariț (1812—1893).

S'a născut la 24 Maiu 1812 în Jucul de jos din cott. Clujului, unde tatăl său Ioan Pop eră paroh; numele *Bariț* l'a primit mai târziu în școala ungurească, pe motiv, că erau prea mulți în clasă cu numele *Pop* și *Popovici*.

Prima carte, care i-s'a pus în mână, a fost *Psaltirea*, și cel dintâiu, care i-a descurcat rostul și taina slovelor bătrânești a fost bunicul său, însuș preot în Petridul de mijloc.

La vârstă de opt ani fu dat la școala unitară din Trăscău, unde-și făcù studiile elementare.

Clasele gramaticale le-a terminat în Blaj, iar humanioarele și filozofia în liceul Piariștilor dela Cluj.

Fiind cel dintâi în ale învățaturii, profesorii săi îl îndemnu să studieze drepturile, dar la dorința părinților, ca să nu să piarză darul preoției din familie, el pășește pe cariera aceasta.

La 1831 întră la teologie în Blaj, care, în timp de patru ani, a și terminat-o cu eminenție din toate studiile.

Cei patru ani terminați în seminariul din Blaj au avut o înrăurință hotărâtoare asupra dezvoltării sale de mai târziu, căci precum însuși mărturisește, aci a *învățat să rămână Român și să scrie românește*¹⁾.

¹⁾ Cf. *Tribuna* din 1893 Nr. 91,

Când termină la 1835, i-se deschide și lui o catedră la liceul episcopesc din Blaj, în care ca profesor de fizică n'a funcționat mai mult de un an, căci o altă chemare îl așteptă pentru o muncă mai largă și mai îmbelșugată.

Bariț, deja ca seminarist fu chemat în două rânduri la Brașov pentru a pregăti în feriile de vară pe băieții, cari aveau de gând, să se înscrie la gimnaziul din Blaj.

Cu acest prilej el înțelese curând însemnătatea Brașovului; înțelese, că aci în mijlocul atâtor oameni cu dare de mână s'ar putea crea un puternic centru de cultură românească.

Văzând la mai mulți un neastâmpărat dor de luminare și învățătură, sufletul său învăpăiat prinse o idee mare, idea înființării unor școli mai înalte, care ar putea aduce mult bine nu numai Românilor Brașoveni, ci în general întreg neamului românesc din Transilvania.

De aceea în primăvara anului 1835 el adresa brașovenilor un memoriu *Dizertația despre școli pentru toți credincioșii de legea grecească din Brașov*, în care profetează, că Românii peste puțin vor fi recunoscuți de nație, și arată, că cea mai neiertată trebuință a timpului este școala, și că în Brașov e mai cu putință, ca ori unde aia în Transilvania să se ridice un astfel de monument vrednic de toată nația, să se înființeze școli bine întocmite și provăzute cu dascăli calificați și conduși de o direcție »strașnică«.

»Adevărat e — zice el — că tot începutul este greu. Dară de vom tămânda și de aci înainte din zi în zi, să știți, că va fi și mai greu; mai pe urmă va fi cu neputință a și începe. Atunci mă tem, că va începe altul, dară nu românește, și nici pentru binele nostru«²⁾.

²⁾ Cit. la *Andrei Bărbăntu*, Istoria școlilor centrale române din Brașov, pag. 27—28.

Glasul lui fu ascultat, și bărbații brașoveni să convingeră, ca și Bariț, că în adevăr, școli sunt de lipsă, și să hotărâseră, să facă.

Cu ceva mai înainte un dascăl macedo-român înființase o școală românească în cetatea Brașovului, care acum brașovenii hotărâră să o pună pe alte temeuri, bune și corespunzătoare. În vara anului 1836 ei invită pe Bariț la școala lor, și acesta primește.

Mutat la Brașov, Bariț cu zelul său deosebit să apucă îndată de muncă și știu să învingă toate greutățile câte i-se iveau în cale, mai ales în anii cei dintâi.

Sub conducerea lui, școala românească din Brașov, căreia aproape toate îi lipseau, în scurtă vreme ajunge la renume, și devine una din cele mai bune școli normale românești, în care învățau nu numai tineri din Brașov, ci alergau aci și din comunele învecinate, mai cu seamă din Săcele, și chiar din România. Să deschise abia cu 12 elevi, dar numărul lor crește pe zi ce merge, încât nu peste mult să ivi lipsa unui nou învățător, care plecă și el asemenea din Blaj, și eră poetul de mai târziu, Andreiu Mureșian.

Făcând lumină în calea sa, răspândind învățăturile românești și crezul național, Bariț a stat în fruntea ei nouă ani de zile, iar la 1845 lăsă altuia locul, unde prezența sa nu mai eră neapărat de lipsă.

Dar Bariț în vremea aceasta n'a fost numai învățător Brașovenilor. El căută să se facă folositor în cercuri mai mari, ca dascăl al neamului și al vremii sale, și spre acest scop deja la 1 Ianuar 1838 înființează *Foiaia pentru minte, inimă și literatură*, iar la 24 Martie aceluiaș an pornește *Gazeta de Transilvania*.

Aci începe o nouă viață a lui Bariț, viața de publicist.

Ce a făcut Bariț pe terenul acesta, nu să poate spune în marginile scrisurii de față. Ajunge să constatăm numai, că el este întemeietorul publicisticii române ardelenе, care astăzi s'a ridicat atât me mult și stă pe o treapă destul de înaltă de dezvoltare. Și dacă vom conzidera puterea cea mare ce o are publicistica în zilele noastre, atunci fără îndoială va trebui să recunoaștem, că Bariț, întemeind publicistica română, a fost cel dintâi între dascălii noștri, care a pătruns rostul vremii, și i-a dat poporului românesc o armă puternică pentru a-și apăra trecutul, și a-și asigura izbânda viitorului. »George Bariț — zice dl Bunea — atunci, când a înființat *Gazeta de Transilvania*, a aprins, pe cum se exprimă el foarte modest, numai o luminărică, însă mult a trebuit să se lupte, pentruca această luminărică să nu fie nimicită de cenzura neîndurătoare, sau să fie stânsă de vântul pestilențios, care suflă din toate taberile puternicilor stăpânitori. El a apărat cu multe jertfe și cu mare prudență această luminărică, până când din trânsa s'a aprins multe lumini mari și puternice, cari vor arde pururea în jurul numelui lui Bariț, ca o aureolă de glorie, și pe cari nici chiar suflarea iadului nu le va putea stânge« ¹⁾).

Publicistica a făcut din Bariț bărbat politic, conducător al neamului, care a luat parte la toate mișcările poporului românesc, și care mai mult și mai cu izbândă decât ori și cine altul a lucrat pentru binele și interesul aceluiași popor. Putem zice cu drept cuvânt, că nu este nici o mișcare politică mai însemnată, la care să nu fi luat parte până târziu în anii de bătrânețe: în adunarea cea mare națională din 1848 de pe Câmpul-Libertății a fost vice-președinte, iar în conferințele naționale de mai

¹⁾ *Discursuri*, pag. 39.

târziu, și în comitetele acestora a jucat o rolă importantă și de multe-ori foarte hortărătoare.

Dar ori și cât de mult se aruncase în vârtejul luptelor politice, Bariț nici odată nu s'a distras dela ocupațiunea sa cea mai plăcută, dela științe, și mai cu samă dela studiile sale istorice, care eră terenul lui predilect.

Pentru meritele sale literare Asociațiunea Transilvană, îndată la înființarea ei, l'a ales prim-secretar, iar mai târziu, în 1888, l'a distins cu demnitatea de președinte.

Asemenea și Societatea Academică Română l'a numărat între cei dintâi membrii ai săi, iar la 1893, aceeași Academie i-a făcut onoarea să-l înalțe și ea la locul cel mai de frunte, în scaunul prezidențial, dar distincțiunea din urmă veni prea târziu, aproape deodată cu moartea.

A murit în Sibiiu la 2 Maiu 1893. ~~(1892)~~

Bariț, pe cum am spus, a fost un dascăl cu merite, și un bărbat politic de frunte, însă mai vârtos el a fost scriitor, și ca atare figurează printre cele mai marcante figuri ale istoriei noastre literare.

E drept, că moartea i-a luat operele complete, dar totuș el a fost un scriitor foarte harnic, care a scris zi de zi, dela douăzeci și șase și până la optzeci și unu de ani, și în vremea aceasta a scris atât de mult, încât cuprinsă la oaltă munca sa, s'ar înșiră volume enorme din produsele condeiului său.

Ca publicist el și-a eternizat numele în patru foi celebre a vremii, cari sunt: *Foaia pentru, minte inimă și literatură*, *Gazeta de Transilvania*, *Observatorul* și *Transilvania*.

Am amintit, că *Foaia pentru minte și Gazeta de Transilvania*, au pornit în Brașov la 1838: cea dintâiu pentru a răspândi gustul de cetire și a pregăti condițiile materiale ale literaturii de mai târziu, iar aceasta din

urmă pentru trebuințele poporului, și mai ales pentru cestiuni politice.

Foile lui Bariț străbătură în toate colțurite locuite de Români, și-i trezi, și-i adună pe toți în jurul steagului culturii și libertății naționale. Dar revoluția dela 1848—1849 aduse zile grele și asupra lor. După biruințele lui Bem, care la 11 Martie 1849 luase Sibiiul, iar la nouă zile Brașovul, *Foaia* și *Gazeta* încetaseră cu totul, și însuși născătorul lor trebui să părăsească țara.

Potolindu-se revoluția în toamna anului 1849 Bariț să reîntoarce la Brașov, și căută din nou să dea viață foilor sale, care însă nu mai aveă să le stăpânească mult, căci la 1850 Guvernul le sistează, și când reapar, după șase luni de opreliște, atunci stăpânirea nu-l mai îngăduiă să le redacteze, ci le dă altuia, din fericire lui Iacob Mureșan, iar pe fruntea *Gazetei* să lipeă pajura cu două capete ca semn al stăpânirii austriace. Dar Bariț rămâne și de aci înainte aproape de ele, și astfel amândouă eșiau și pe mai departe în aceeaș direcție hotărâtoare a vieții românești, în spiritul proprietarului adevărat, care acum eră numai colaboratorul foilor sale, însă în aceeași vreme cel mai harnic, și cel mai îmbelșugat.

În calitate de prim-secretar al Asociațiunii la 1868 pornește revista periodică, *Transilvania*. Fără sprijin și interes din partea altora, el foarte de multe ori eră nevoit să o scrie singur dela cap până la sfârșit, și fiindcă Bariț eră în prima linie istoric, *Transilvania* încetul pe încetul încă primî un caracter prin escelință istoric. El scria neîncetat studii istorice și publică mereu documente vechi de preț, dar chiar aceasta nu plăceă publicului, care nu vineă cu un număr însemnat de cetitori și în curând se auziră voci de nemulțumire, unii cereau chiar sistarea foaiei. Bariț văzând acestea neîndestuliri,

în restimp de șase ani nu mai puțin decât în patru rânduri își înaintă dimisia, să mai cerce și altul și »să scape de iobăgia în care fu aruncat sub titlul frumos de secretar primar și de redactor«¹⁾).

Totuș rămase încă mulți ani în fruntea foaiei, până la 1889, când o lăsă altuia.

Pe lângă *Transilvania*, Bariț la 1878 începù să redacteze un nou ziar politic, *Observatorul*, care apăruse la Sibiiu în curs de șapte ani, până la 1885.

Iată unde s'a risipit în cea mai mare parte munca lui Bariț, care azi nu mai este în mâna nimănui.

»În aceste foi — zice dl Iorga — s'a cules învățatură în formă ușoară și plăcută, sfătuiri morale, îndreptări naționale, îndreptări de călăuz încercat în nesiguranțele și primejdiile unui popor, care se luptă zilnic cu grele împrejurări. Dela o vreme, alții, de vrâsta lui sau mai tineri decât dânsul au arătat alte căi și au înțeles altfel ținta lungii călătorii de muncă și osteneli, dar până în apropierea anului de deșteptare și de prefacere 1848, el a fost marele duhovnic al poporului său. Deci scrisul lui Bariț, așa de îmbelșugat, a fost practic și trecător: el a fost ca aceea parte din apa ceriurilor, pe care pământul o înghite fără a mai dà râuri vecinice, dar din care să înalță pe câmpiile de catifea verde și de aur palid hrana miilor de oameni, cari adesea uită să mulțamească. Sunt oameni a căror chemare e de a fi ziariști: oameni, cari înțeleg repede, se înflăcărează o clipă, vorbesc cu convingere și ușurință, dar nu păstrează totdeuna pe a doua zi ideile, care păreau, că-i stăpânesc și sentimentele, de care să arătau zguduiți. Cu Bariț nu e însă așa. El eră o fire în adevăr românească și țărănească, având aplicarea spre o reflexivitate adâncă, îndărătnicie

¹⁾ *Transilvania* din 1874, Nr. 24.

în urmărirea scopurilor sale, o deplină consecvență, și darul de »a țineà minte«, din care se întemeiează caracterele puternice și vrednice de respect. Aveà în adevăr talent literar: un talent foarte sobru, cu multă pază în alegerea și orânduirea cuvintelor, putând să miște însă foarte mult atunci, când un sentiment de revoltă sau un avânt ce nu se mai poate opri, rupeà zăgazul cel tare, dar el a știut să descopere totdeuna locul, punctul unde trebuia dusă lupta pentru neamul său, și să se înfățișeze acolo cu steagul în mână, jertfind odihna sa, interesul său, și ceea ce e și mai mult, jertfind soarta reputației sale după moarte. În aceasta-i stă meritul cel mare¹⁾.

Bariț a desfășurat o activitate literară, și ca membru al Academiei Române. În *Analele* acestei Academii ne întâlnim foarte des cu numele lui. Astfel se poate constata, că el timp de doi ani a colaborat la *Dicționarul*, și *Glosariul limbei române*. Apoi a publicat în aceleaș *Anale* diferite rapoarte și recenzii științifice, pe care nu le amintim, și o lungă serie de studii mai mari foarte prețioase, dintre cari se remarcă mai cu seamă disertația *Despre numele proprie, gentiliție, geografice, topografice, străine și române*²⁾, *Teoriile lui Darwin*³⁾, *Campania dela 1444 sau bătălia dela Varna*⁴⁾, *Fragmente din istoria regimentului al II-lea românesc granițariu transilvan*⁵⁾ *Biserica româneasă în luptă cu reformațiunea*⁶⁾, *Noțiuni relative la economia socială și istoria civilizațiunii în Transilvania*⁷⁾, și studiul arheologic despre *Apulum, Alba-Iulia, Bălgrad în Transilvania*⁸⁾.

¹⁾ *Sămănătorul*, 1904, Nr. 19 pag. 290—291.

²⁾ *An. Soc. Acad. Rom.* tom. IV. pag. 183—189.

³⁾ *Ibidem*, tom. V. pag. 177—193.

⁴⁾ *Ibidem*, tom. VI. pag. 70—81.

⁵⁾ *Ibidem*, tom. VII. pag. 157—236.

⁶⁾ *Ibidem*. tom. VIII. pag. 60—79.

⁷⁾ *Ibidem*, tom. X. secț. 2. pag. 21—32 și tom. XI. secț. 2. pag. 165—192.

⁸⁾ *Ibidem*, ser. II. tom. VIII. secț. 2. pag. 15—33.

În sfârșit lăsăm să urmeze lucrările sale eșite independente, cari sunt:

1. *Cuvântare școlasticească*. Brașov 1837.
2. *Dicționar român-germân*. Brașov 1853—1854 (în tovărășie cu Gașril Muntean).
3. *Dicționar ungunesc-românesc*. Brașov 1869.
4. *Istoria regimentului al II-lea românesc grănițar transilvan*. Brașov 1874.
5. *Catechismul calvinesc impus clerului și poporului românesc sub George Rákoczy I. și II.* Sibiiu 1879.
6. *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 ani ani din urmă*, în trei volume mari. Volumul I. (Sibiiu 1889, XX+ 776 pag.) să ocupă cu evenimentele dela Mihail Apafi (1683) până la 1848 și e o pregătire întrodacătoare la întreagă opera. Al doilea (Sibiiu 1890, XVI+ 800 pag.) cuprinde istoria revoluției și a erei absolutistice până la 1860. Iar cel de al treilea (Sibiiu 1891, XII+ 626 pag.) tractează despre evimentele dela 1860 și până la 1883. Aceasta este sinteza tuturor studiilor istorice a lui Bariț. Este opera din ultimii ani de putere și activitate ce i-a consacrat pentru a lăsa contimporanilor și posterității un op istoric magistral. Aci a depus Bariț toată bogăția studiilor sale îndelungate și a meditațiunilor sale adânci asupra tuturor fazelor, prin care a trecut poporul românesc de dincoace de Carpați în cursul alor două veacuri din urmă. Ia este, și va fi totdeuna, făclia care va lumina calea pe care Românii trebuiesc să ducă mai departe lucrarea desvoltării lor între toate împrejurările ca-i va întâmpina mâne sau ori și când mai târziu.

Aceasta este, în scurte notițe, viața și activitatea lui Bariț, care prin graiu și scrieri, ca și prin fapte va ră-

măneă vecinic ofigură simpatică, și va fi pentru toate vremile un exemplu mare, vrednic de imitat¹⁾).

XXXIV.

Ștefan Moldovan (1813—1900).

S'a născut la 6 August 1813 în Cicul-de-Câmpie din cottul Turdei. Studiile normale și gimnaziale le-a terminat în Cluj la Piarști, iar celea filozofice și teologice în liceul și seminarul din Blaj.

După absolvarea studiilor, fû numit profesor de matematică la liceul din Blaj, în care catedră a stat doi ani.

La 1838 căsătorindu-se, trebuî să se strămute la Ghirișul Arieșului, unde ca paroh și administrator protopesc al Beiului a slugit nouă ani.

La 1847 ajunge paroh și protopop al Mediașului, în care calitate a rămas până la 1852, când fû numit paroh și vicar foraneu al Hațegului.

De aici apoi, la 1857, fû promovat la rangul de canonic în capitlul din Lugoj. Ca atare la 1860 ajunge prepozit, fiind, din vremea aceasta și până la 1884 și vicar general episcopesc. După o viață activă și îmbelșugată în roade pe toate terenele, în care a slujit, muri la 4 Noemvrie 1900²⁾).

¹⁾ Cf. *Foi comemorative la Serbarea (lui George Bariș) din 12/24 Maiu 1892*. Sibiu 1892; *Transilvania*, din 1893 Nr. 5; *Andrieu Bârseanu*, *Istoria școalelor centrale române din Brașov*. Brașov 1902, pag. 22—32; *Bunea*, *Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse*. Blaj 1903, pag. 27—41; *Dr. I. Lupaș*, Un capitol din istoria ziaristicii românești ardeline, conferință despre George Bariș, în *Transilvania* din 1906, Nr. 1, pag. 1—26; *Iorga*, Gheorghe Barișiu; cu prilejul inaugurării monumentului său, în *Sămănătorul* din 1904 Nr. 19, pag. 289—292; vezi de acelaș și *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*. București 1907, vol. I. pag. 301 și urm.

²⁾ Vezi o scurtă schiță a biografiei lui în *Unirea* din 1900 Nr. 45 dela 10 Nov. pag. 377, apoi *Șematismul istoric al Diecezei Lugojuului*, pe an 1903 pag. 127—130.

Ștefan Moldovan, în afară de activitatea sa dezvoltată cu însuflețire pe terenul bisericesc, a muncit mult și în literatură. Scrierile sale au făcut multă lumină, și au contribuit în măsură mare mai ales la dezvoltarea literaturii noastre istorice. Durere că scrisul său, vast și de preț, n'a ieșit la un loc, în volume accesibile, ci s'a risipit prin foile timpului, care dispar tot mai tare și devin tot mai greu de folosit pentru cei ce le vreau.

Mai întâiu în *Foaia pentru minte*, la 1853, deschide seria studiilor sale cu *Sânta Mănăstire Prislop*¹⁾.

Tot atunci scoate, acoloși, un alt studiu important: *Adnotațiuni despre țara Hațegului*, care să desfășurau cu interes și foarte pe lung²⁾.

Deodată mai apăreau, în aceleași coloane, *Documente vechi pentru istoria națională transilvană*³⁾, cărora le urmă un *Indice cronologic de documente bisericești*⁴⁾.

Mai târziu *Sionul Românesc* din Viena aducea un alt studiu de însemnătate, din condeiuul său, care eră: *Statul și strămutările religioase ale Românilor din scaunul Mediașului*⁵⁾.

Asemenea mai publică, în foaia *Transilvania*, documente istorice, pentru volume. Astfel au ieșit aci, din munca sa neobosită: *Registre istorice din colecțiunea comitelui Iosif Kemény*⁶⁾; *Colecțiune de diplome din diplomațiarul comitelui Iosif Kemény*⁷⁾; *Estras din ziarul vieții mele dela 15 Martie 1848 până la 18 Ianuar 1849*⁸⁾;

¹⁾ An. 1853, Nr. 19—20.

²⁾ Vezi An. 1853 Nr. 34—36, 38—41, și An. 1854, Nr. 36—40.

³⁾ An. 1853, Nr. 43—45, și An. 1854 Nr. 1—8, 9, 13—18 și 20—21.

⁴⁾ An. 1854, Nov. 49—50, și An. 1855 Nr. 1—2.

⁵⁾ An. 1866, Nr. 9—12.

⁶⁾ Vezi *Transilvania* din an. 1868, 1869 și 1870.

⁷⁾ *Transilvania* din an. 1871, 1872, 1873 și 1874.

⁸⁾ *Transilvania* din 1875, Nr. 7—15.

*Documente istorice din 1848 și 1849*¹⁾ și *Monografia unor biserici românești din Transilvania*²⁾.

La acestea mai amintim din activul său literar și un *manuscris* prețios, în care bătrânul istoric a cuprins pe larg biografiile tuturor membrilor capitulari din Lugoj, dela înființarea capitlului și până la finea anului 1894³⁾, și care ar fi bine să vadă cât mai curând lumina.

XXXV.

Demetriu Boer (1812—1871).

S'a născut în Șoroștin cott. Albei-inferioare la 1812 din părinți libertini; studiile gimnaziale și filozofice le-a absolvat în Blaj; cursul teologic l-a făcut în Viena.

După sfârșirea teologiei pe a. 1840/1 fû aplicat profesor la »ritorică«, care o ținù și în a. școl. 1841/2; iar în a. școl. 1842/3—1844/5 il vedem la catedra de istoria bisericească în seminarul teologic și la studiul religiunii în cursul filozofic; în seminarul clericilor dela 1841—1843 erà și prefect de studii.

Amestecat și el în procesul Leményian, la 1845 fû amovat din catedră și la 7 Martie 1845 Nr. 186 fû dispus la parohia Boiu-mare (Nagy-Buny) din fostul district al Chiuarului. Dar nu primì să meargă, ci pășì pe cariera iuridică și în calea sa cea nouă ajunse până la treapta de prezident la tribunalul urbarial din Aiud. Aci a și murit în demnitatea aceasta la 26 Septemvrie 1871.

Demetriu Boer a prins odată și el peana să facă știință de ortografie românească, și ca profesor începător a scos la 1841 un *Plan de-a scrie limba românească cu litere latinești*, pe cari konzistorul episcopesc la 16 April

¹⁾ *Transilvania* din 1875 Nr. 16—20, 22—24 și 1876 Nr. 1—7, 9—20 și 22.

²⁾ *Transilvania*, An. XX. Nr. 21—22.

³⁾ Vezi *Șematismul istoric al Diezezei Lugojuului*, pe an. 1903 pag. 128.

a celui an l-a și adăptat ca ortografie oficioasă în școalele din Blaj, și de ar fi urmat peana sa mai departe, poate îi fixa un nume în literatura vremilor de atunci.

XXXVI.

Iosif Mány (1816—1851).

S'a născut în Aiud la 1816 din părinți nobili de Disznópataka. Studiile și-le-a făcut în Aiud și Blaj, unde a mântuit și cursul teologic la anii 1836/7—1839/40.

Întrând în ordul călugăresc, la 10 Sept. 1840 Nr. 1007 ca novitiu să numește profesor la principie, în care calitate a servit a. școl. 1840/1.

În 1842 figurează ca cooperador la Cluj.

La începutul anului 1843 ia slujba de instructor în familia contelui Nemeș, comite suprem al Albei-inferioare¹⁾, unde însă nu să bucură de o soarte fericită, deoarece principiile sale educatorii nu să potriviau cu acele ale Contelui²⁾.

În anii școl. 1846/7—1847/8 îl aflăm iarăși profesor la principie.

La 1848 din cauză politică fû arestat la Alba-Iulia, unde rămasă deținut 10 luni, până ce prin decretul guvernial din Oct. 1849 fû declarat nevinovat și pus în libertate.

În vremea acestui arest își contrase un greu morb de plămâni, care îl mistuia mereu.

După revoluție ajunse a treia oară la vechea sa catedră, dar morbul său, care înaintase deja atât de mult, îl istovise de toate puterile. Și astfel muri în floarea vieții la 30 April 1851.

¹⁾ Cf. Prot. pres. din 10 Martie 1843 Nr. 240.

²⁾ Cf. Prot. pres. din 30/18 Sept. 1843 Nr. 1082.

Iosif Mány a fost un scriitor harnic, putem zice, a fost cel dintâiu dascăl din Blaj, care s'a ocupat mai de aproape cu literatura frumoasă. A scris poezii și proză, a tradus din diferite literaturi străine, și a compus lucrări originale. Dar, durere, scrisul său s'a risipit, în cea mai mare parte, prin foile noastre din vreme, care astăzi nu mai sunt, ori să află foarte anevoios. Deși s'a împărțit de o creștere străină, el sciea o bună românească, și munca harnică curgea neconținut sub condeiul său entuziast, iar foile vremii vineau cu drag, oricând, să lătească scrisul său îmbelșugat. *Foaia pentru m'nte* să desvăluia an de an cu poezii, și mai ales, cu proză de a lui.

Deja la 1841, când Mány era numai un începător dascăl în școalele din Blaj, foaia lui Bariț aducea din condeiul dascălului nostru o poveste poetică din nemțește¹⁾ și o poezie în proză²⁾.

La anul vineau bucăți nouă: o mică meditație despre fericire și nefericire³⁾, o traducere din Bibliothek des neusten Welth despre naționalitate și limba maicei⁴⁾, o scenă dintr'un divan englezesc, cu legi politice împotriva beției⁵⁾ și mici informații despre cea dintâi bibliotecă de obște și despre cel dintâiu bibliotecar⁶⁾.

În 1843 în coloanele foaiei cetim câteva fragmente din cărțile pribegirei lui Mićkievicz⁷⁾, și două poezii: *Noaptea*⁸⁾ și *Ideia*⁹⁾.

¹⁾ An. 1841, Nr. 19, pag. 145 - 149.

²⁾ An. 1841, Nr. 26, pag. 207 - 208.

³⁾ An. 1842, Nr. 22, pag. 174 - 175.

⁴⁾ An. 1842, Nr. 31, pag. 247 - 248.

⁵⁾ An. 1842, Nr. 33, pag. 262 - 264.

⁶⁾ An. 1842, Nr. 39 și 40.

⁷⁾ An. 1843, Nr. 15, pag. 117 - 119.

⁸⁾ An. 1843, Nr. 37, pag. 296.

⁹⁾ An. 1843, Nr. 40, pag. 319 - 320.

Anul 1844 e și mai bogat. Aci are novela despre *Taliana sau jertfa amorului înșelat*¹⁾, novela irlandică *Konnor O'Mara*²⁾ și *Moartea Vezirului*³⁾ după Englezul Boz Dickens, cărora le urmează *Testamentul lui Pier Pitu*⁴⁾, un episod istoric, închinat damelor, despre *Cleopatra*⁵⁾, *Contrastele lui Urquart*⁶⁾, *Sentințe din Rochefoucauld*⁷⁾ și *Holteiul vechiu*, una dintre caricaturile scriitorului magiar Nagy Ignác⁸⁾. În fine mai amintim la anul acesta încă două poezii de-a sale: *Fica munteană*⁹⁾, și *Norocul și înțălepciunea*¹⁰⁾.

La 1845, pe lângă oarecari *cugete compilate*¹¹⁾, o caricatură de *cămătariu*¹²⁾ și o schiță de *eremit*¹³⁾, ne mai întimpină din scrierile sale patru novele mai mari: *Avesalon*¹⁴⁾, care este biblică, *Icano și Colen*¹⁵⁾ din franțuzește, *Erculeanul*¹⁶⁾ după Br. Nicolae Jósika, și novela istorică *Napoleon și Canova*¹⁷⁾.

De aci încolo Iosif Mány să arată mai rar. Lui Bariț îi face numai din când în când cinstea. În 1846 mai are trei poezii: *Împărțirea pământu'ui*¹⁸⁾ după Schiller,

1) An. 1844, Nr. 13—15.

2) An. 1844, Nr. 16—18.

3) An. 1844, Nr. 23—24

4) An. 1844, Nr. 23, pag. 183 - 184.

5) An. 1844, Nr. 27, pag. 210 - 216.

6) An. 1844, Nr. 30, pag. 233—234.

7) An. 1844, Nr. 50—51, și an. 1845 Nr. 1.

8) An. 1844, Nr. 50—51.

9) An. 1844, Nr. 25, pag. 200.

10) An. 1844, Nr. 29, pag. 232.

11) An. 1845, Nr. 2, pag. 9—10.

12) An. 1845, Nr. 28 - 29.

13) An. 1845, Nr. 35, pag. 282—283.

14) An. 1845, Nr. 15—17.

15) An. 1845, Nr. 25—26.

16) An. 1845, Nr. 36—41.

17) An. 1845, Nr. 48—49.

18) An. 1846, Nr. 25, pag. 200.

Într'un album al unei cūconițe¹⁾ și Poetul amarez²⁾ după Heine, dar în 1847 scrisul său nu să mai îndreptă pe calea, ce duceà la *Foaia pentru minte*.

Acum apăreà la Blaj, *Organul Luminării*, de care erà legat. Cipariu, din toți dascălii din Blaj, alese la foaia sa colaboratori pe Aron Pumnul și Iosif Mány³⁾. Pentru aceasta nu afli pe Mány în coloanele revistei dela Brașov. Din toată vremea aceasta, nu-i putem urmări scrisul, care să pierdeà prin foile lui Cipariu. Cât am putut urmări, este un cântec poporan, *La Recruți* din *Organul Luminării*⁴⁾ și *Blândul Bătrân Richard*, după Franklin, apărut în coloanele *Învățătorului Poporului*⁵⁾.

Mány a mai compus și *piese teatrale*⁶⁾, dar acestora nu le-am dat de urmă, și nu știu să fie undeva tipărite.

Dé altcum și celea câte cunoaștem dela el, ne îndreptățesc să-l conziderăm, după cuant și după felul scrisului său, de cel mai bun povestitor românesc în Ardeal pe vremea sa.

XXXVII.

Ioan Turcu (1816—1852).

Ioan Turcu, nobil de Mezőszakál, s'a născut la 1816 în Pogăceaua de Câmpie, cott. Turda.

Studiile gramaticale și cele humanioare le-a terminat în Murăș-Oșorheiu, iar cele filozofice și iuridice le-a făcut în liceul rom.-cat. din Cluj, ca fundatist Bobian în seminarul sf. Iosif, cu progres eminent; teologia a terminat-o în Blaj, deasemenea cu eminentie la a. 1835/6—1838/9.

¹⁾ An. 1846, Nr. 27, pag. 215.

²⁾ An. 1846, Nr. 31, pag. 248.

³⁾ Vezi *Organul Luminării* pag. 4.

⁴⁾ Nr. LV. dela 14 Ianuarie 1848, pag. 310.

⁵⁾ Nrii XI XIII din 1848.

⁶⁾ Cf. *Gazeta Transilvaniei* din 1851 Nr. 35, pag. 150.

La 1841 fu hirotonit preot celibe și numit arhivar diecezan, fiind și secretar episcopesc; în postul acesta el mai purtă și sarcina de profesor al moraliștilor.

La 7 Martie 1845 Nr. 187 să numește profesor la Teologie, din istoria bisericească și dreptul canonic, rămânând și pe mai departe secretar episcopesc.

În a. școl. 1846/7 fu substituit în catedră, căci Episcopul Leményi îl luase cu sine la Cluj, să-i fie ajutor la dietă și nu-l putea lăsa la Blaj, deși venise deja timpul prelegerilor ¹⁾ iar după moartea protopopului Teodor Bálđi dela Cluj, la 25/13 Dec. 1846 fu încredințat cu administrarea parohiei și tractului Clujului, unde a stat până în toamna anului 1847 când se întoarce iarăși la catedra de mai înainte.

În 1848 fu prins și închis în cetatea Bălgradului, unde a stat 10 luni, până când guvernul prin decretul său din 6 Oct. 1849 Nr. 938—304 îl puse în libertate.

Reîntors la Blaj, continuă profesura și slujba de arhivar konzistorial.

În toamna anului 1841 Episcopul Șuluț l-a ridicat la postul de secretar al său.

La 8 Nov. 1851 Nr. 3324 primatele Ungariei cerea și lui Șuluț să-i propuie un bărbat apt pentru o catedră la universitatea din Pesta; în urma acesteia Șuluț la 20/8 Dec. 1851 Nr. 272 îl recomandă pe Ioan Turcu, ca pe unul, care se simțea, și se declarese, calificat pentru catedra dreptului canonic.

Dar n'a izbutit și astfel rămase și mai departe secretar și profesor.

În timpul din urmă o boală uscată mistuia mereu anii săi tineri, până când la 29 April 1852 să mută la vecinicul repaus.

¹⁾ Prot. pres. din 16/4 Sept. 1846 Nr. 1298.

Fără îndoială Ioan Turcu a fost om harnic și muncitor, dar crescut în principii străine și biruit de aplicări nenorocite, cheltuiala puterilor lui, nu erà pe sama neamului¹).

A stihuit însă și el în latinește, precum ne arată poema sa, din 1839 cuprinsă în șasă pagine de tipar, care este: *Lux operosae virtutis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ioannis Lemény de Eadem divina miseratione per M. Transsylvaniae Principatum partesque reincorporatas graeci ritus catholicorum Episcopi Fogara-siensis Gentem Valacham illuminans die onomasis ejusdem 7-a Ian. 1839. Carmine celebrata et oblata.*

XXXVIII.

Iosif Tarța (1819—1866).

Iosif Tarța, a cărui memorie tradiția recunoscătoare a păstrat-o până în ziua de astăzi, s'a născut la 4 Febr. 1819 în Pinticul de lângă Gherla, ca coborător a unei mari și vechi familii, care și-a avut cuibul în Săcălășeni. Din familia sa încă prin veacul al XVI-lea eșise bărbați dinstinși, cari purtau dregătorii alese în viața publică, dar mai târziu în urma unor procese îndelungate de pe vremea calvinismului perdù o mare parte din bunurile sale, iar ramura de familie, din care făcea parte, trăia de multă vreme în Pintic, săracă și retrasă, cu pe-nele tăiate. Dar totuși tatăl său și mai ales moșul de mamă grijă să capete o creștere aleasă.

Învățăturile și le începe la călugării Franciscani din Dej, le continuă în Murăș-Oșorheiu și le termină în Blaj, unde face și cursul filozofiei și teologiei cu progres eminent.

¹ Cf. *Gazeta Trans.* din 1852. Nr. 36, pag 143.

Ca absolvent de teologie în a. școl. 1841/2 fu numit profesor la gramatică în gimnaziul din Blaj, în care catedră figurează și mai târziu la anii 1844/5—1847/8, iar după revoluție ajunge la teologie profesor de dogmatică și a rămas în această catedră până la moarte, propunând totodată și religia în gimnaziul superior. La 6 April 1865 Nr. 236 să distinge cu rangul de protopop onorar și asesor conzistorial, dăru în urma unui morb început cu friguri de nervi și sfârșit cu aprindere de plămâni la 21 Maiu 1866 trece la cele eterne.

Tarța se prezintă ca un bărbat pe cât de retras și simplu, pe atât de mare în vârtute și puternic în formarea spiritelor.

În trupul istovit rămase neînvinsă puterea sufletului mare. Cu toate suferințele, el împodobeà pururea catedra sa de dascăl. Talentul deosebit, memoria credincioasă, înțelesul ager și pătrunzător, judecata cu temei, inima nobilă, entuziasmul pentru toate cele bune, vocea limpede, puterea de a convinge și îmbărbăta, caracterul fără meteachnă, râvna de a răspândi lumină, de-a răspândi prejudițiile, și de-a sămăna adevărul, îl ridică la pedestalul de ideal al tinerimei studioase. Pentru morbul său misterios să retrase între zidurile capitale, și aci să consfința o viață întreagă științelor mângăietoare, iar munca sa fu extinsă, și urmată de roade îmbelșugate¹⁾.

Iosif Tarța a compus o *Teologie dogmatică*, conservată în manuscris, în biblioteca Gimnazului din Blaj.

XXXIX.

Ioan Fekete Negruțiu (1817—1888).

S'a născut în comuna Sicutard din cottul Solnoc-Doboca, la 18 Februarie 1817. Învățăturile și le-a început în Cluj, iar gimnaziul și teologia le-a făcut în Blaj.

¹⁾ Cf. *Gazeta Transilvaniei*, din 1866, Nr. 37, pag. 146.

La eșire din teologie, i-s'a oferit o catedră de profesor, pe care a primit-o și a ținut-o dela 1842 până la 1847, când fu strămutat la Cluj paroh și protopop.

Aci a stat 15 ani, până când la 1862 fu ales și întărit de canonic în capitlul din Blaj.

Ca atare a fost, într'o vreme, secretar metropolitan, director a școalelor normale, inspector școlastic arhidiecezan, și în sfârșit paroh și protopot al Blajului.

În 1836 fu ales deputat pentru dieta din Sibiiu, iar mai târziu pentru senatul imperial din Viena.

Plin de merite a murit la 4 Dec. 1888¹⁾.

Fekete Negruțiu s'a distins și ca scriitor de cărți pentru școală.

Astfel pentru școalele elementare a publicat, la 1852 și 1853:

1. Un *Catechism*.
2. O *Istorie biblică*.
3. Un *Abecedar*.
4. O *Aritmetică*.
5. Cea mai însemnată lucrare a sa a fost *Magyar-Román nyelvtan*, tipărită mai întâiu în Cluj, la 1852, iar de a doua oară la 1862.

XL.

Andrieu Pop Liviu (1816—1898).

S'a născut în Bareiu, la 12 Decembre 1816. În-vățăturile și-lea început în școala călugărilor Franciscani din Szék; apoi a trecut la Cluj la Piarști, unde a mântuit toate studiile până la filozofie; teologia a făcut-o în Blaj.

¹⁾ Cf. *V. Gr. Borșovan*, Biografia canonicului Ioan Fekete Negruțiu, deduse din acte și scrisori originali. Gherla, 1889.

La 1842 i-să oferî catedra de retorică, în care a stat pînă la 1847, când fu schimbat la catedra de fizică.

În această calitate a stat pînă la revoluție fiind în timpul din urmă și prefect de studii în seminarul teologic.

Din cauza revoluției trebui să fugă și dânsul, în România.

Reîntors, n'avea slujbă. Astfel primi o catedră de profesor dela Episcopul latin din Alba-Iulia, care-l trimise mai întăiu la gimnaziul din Șimleul-Silvaniei, iar de acolo la Sibiiu, la gimnaziul care azi e de stat.

Mai tîrziu fu numit capelan castrens la Regim. 46. în care calitate a funcționat pînă la 1855, când fu revocat de Mitropolitul Șuluț pentru a-l face Director la gimnaziul de aci.

Dar lucrul se schimbă, și el merse la parochie, la Săcărâmb, unde deodată eră și protopopol districtului Bobâlnei.

La 1857 fu numit canonic în capitlul dela Lugoj. În calitate de canonic la 1868 fu numit prelat papal, la 1873 decorat cu ordinul Coroanei de fier cl. III. pentru merite, iar la 1875 distins cu titlul de Abate.

Desfășurând o activitate varie și îmbelșugată, și cruțând mereu, ca să poată face bine și după moarte, prin fundațiuni frumoase, muri la 26 Septembrie 1898 ¹⁾.

Andreiu Pop Liviu pe lângă slujbele sale cele multe, s'a cuprins și cu literatura, mai ales cu studiarea clasicilor latini, în a căror traducere și explicare a fost mare meșter. Scrierile sale sunt următoarele:

1. *Einleitung zur Erkennung der romanischen Sprache*. Teschen 1852.

¹⁾ Vezi *Șematismul istoric al diecezei Lugojului* pe 1903, pag. 131—134.

2. *Catechism* pentru tinerimea gr.-cat. română. Lugoj 1866.

3. *Corneliu Nepote*. Tradus și explicat în limba română. Lugoj 1863.

4. *M. T. Cicerone despre bătrânețe*. Blaj. 1897.

XLI.

Gavrilă Pop László (1818—1883).

S'a născut în Sălice (Szelicse) cott. Turda la 4 Nov. 1818. Studiile, începând dela elemente și până la filozofie, și le-a făcut în Cluj la Piaristi, iar teologia o mântui în Blaj la 1843.

În același an fu numit profesor de poezie la gimnaziul din Blaj, iar la 1834 trece la catedra istoriei naturale. După 1850 să învrednicește a fi pus chiar și în fruntea gimnaziului.

La 1854 părăsește catedra, pe care trebui să o schimbe cu parohia dela Ploscabaia de lângă Hunedoara

În anul următor este transferat la Beclean, ca paroh și vicarhidiacon.

Aci a stat până la 1857, când fu numit la Hațeg, paroh și vicar foraneu.

În 22 April 1862 fu promovat la rangul de canonic în Lugoj, unde muri la 9 Maiu 1883¹⁾.

El s'a ocupat mult și pe cariera literară și pentru studiile sale istorice-critice la 7 Sept. 1871 fu ales membru corespondent al Academiei Române²⁾.

Activitatea sa de scriitor bun și foarte erudit în cestuini istorice, s'a risipit în mare parte prin foile contimporane.

¹⁾ Vezi *Șematismul istoric al Diecesei Lugojului* pe an. 1903 p. 136.

²⁾ *An. Soc. Acad. Rom.* tom. IV. pag. 110.

Începe la 1848 în *Organul Luminării* a lui Cipariu cu o polemică în contra ziarelor ungurești dela Cluj pentru două articole, unul *Emlékezzünk régiekről* publicat în *K. Hir.* Nr. 11, și altul *A román faj hajdankora* apărut în *Ellenör* Nr. 43¹⁾.

Un studiu mai mare, în latinește, despre *Istoria Transilvaniei, din cele mai îndepărtate vremuri până la 1571*, a publicat apoi în fața *Programei Gimnaziului din Blaj* pe an. școl. 1852/3²⁾.

La 1859, în *Foaia pentru minte*, începe o polemică istorică, lungă și cu temeiu, asupra *Istoriei lui Kőváry László*, în care arată în puterea vastelor sale cunoștințe istorice, toate răcirile acestui mare scriitor maghiar, în cestiunile privitoare la trecutul nostru³⁾.

Iar mai târziu tot în *Foaie pentru minte* să îndreptă contra lui Kőváry cu o nouă polemică puternică în studiul său: *Istoria Ardealului în 1848—49 și drepturile istorice a Românilor*⁴⁾.

În *Sionul Românesc*, ce apărea în redacția învățatului Dr Grigore Silași la Viena, din condeiuul său vinea între altele, un nou studiu critic asupra *Istoriei bisericesti* a lui Andreiu Șaguna⁵⁾.

Afară de aestatea el mai are următoarele lucrări de sine stătătoare:

1. *Istoria scurtă a Românilor dela Alm povățuitorul Ungurilor încoace, din un fragment al părintelui Clain. Sibiiu 1848.*
2. *Istoria Daciei antice.* Cluj 1855.
3. *Geografia Banatului.* Lugoj 1864.

¹⁾ Vezi *Organul Luminării* din 1848 Nr. XV—XVII.

²⁾ Pag. 3—26.

³⁾ Vezi *Foaia pentru minte* an. 1859 Nr. 37, 43—45, și an. 1860 Nr. 5—7, 9—12.

⁴⁾ An. 1862 Nr. 6—18.

⁵⁾ An. II. (1866), Nr. 14, 16—24.

XLII.

Aron Pumnul (1818—1866).

S'a născut la 27 Nov. 1818 în Cuciulata de lângă Făgăraș. Studiile elementare și-le-a făcut în Odorheul Săcuiesc, celea gimnaziale și filozofice în Blaj, iar teologia la Universitatea din Viena, ca alumn al Seminarului Sf. Barbara.

La 1846 să reîntoarce în patrie și primește la Blaj catedra de filozofie, care o ținuse până la 1848, când din cauză că a participat și el la evenimentele revoluției, trebui să fugă.

Mai întâiu rătăci prin România, de aci trece în Moldova, la Iași, dar nu găsi adăpost.

În sfârșit să îndreaptă spre Bucovina, unde frații Hurmuzachi îl primesc bine și îi pregătesc un azil la foaia *Bucovina*, care atunci porneà și ea mai întâiu în lume.

În anul următor ajunge la o catedră de profesor în Cernăuți, care erà nouă, pentru limba și literatura română și pe care a ținut'o până la 1866, când a murit.

Când catedra dela Cernăuți, să incredință lui Pumnul, românismul în Bucovina să află într'o stare jalnică; monumentele glorioșilor străbuni să contopiseră, slavismul să lățise ca un potop, iar limba românească în afară de școala normală, unde încă să învăța de altmintrelea foarte puțin, erà cu totul izgonită din școale, chiar și la teologie.

Dela catedra lui Pumnul să așteptà mult, și de fapt, el a făcut minuni. Cursurile sale erau adevărate momente de însuflețire. »Asta catedră — zice A. Hurmuzachi — prin el a devenit pentru noi aici (în Bucovina) paladiul științei naționale, altarul simțului și al vârtuții, vatra na-

ționalității române. Românii să bucurau, să mândreau cu ea, străinii o respectau¹⁾.

Împodobit cu o inteligență rară, cu un fond de cunoștințe foarte vaste și temeinice în filozofie, teologie, istorie și filologie, Pumnul a creat o școală naționalistă românească în Bucovina, în scrierea românească a întrodus, și acolo, literile latine, și a cercat să alcătuiască și o ortografie fonetică. Dar aci a mers prea departe, și pentru aceea direcția sa fonetică nici n'a putut să prindă rădăcini, ci a dispărut și ea, ca multe alte sisteme, ce i-au precedat. Dar ori și cât de extravagante ar fi principiile sale, în scrierea limbei, ele avură și un rezultat bun, anume au contribuit foarte mult la biruința de mai târziu a direcției fonetice asupra celei etimologice, pe care o reprezintă Cipariu, Triboniu-Laurean, și alții²⁾.

Cu scrisul lui Pumnul mai înăiu ne întâlnim la 1845, când să introducă între colaboratorii *Foaiei pentru minte* cu un studiu amănunțit despre *Literile corespunzătoare firei limbei românești*³⁾.

În 1847, când pornește *Organul luminărei*, Cipariu îl alege de colaborator⁴⁾, dar aci i-să pierde scrisul, pe cum și în *Învățătorul român* dela 1848, tot a lui Cipariu, unde scoate, cu numele, *Viața națiunii române*⁵⁾.

Asemenea se pierde și în *Bucovina* din Cernăuți, care eră foaia fraților Harmuzachi, și a trăit românește și nemțește dela 1848 până la 1850.

Până eră în Blaj, el aveă și trei lucrări independente, cari așteptau lumina: o *Filozofie* din franțuzește, o *Fizică* din nemțește, și cartea lui Colson despre principatele

¹⁾ Cit. la Ios. Vulcan în *Panteonul Român*, tom. I. pag. 64.

²⁾ Cf. *Săinean*, op. cit. pag. 201 și urm.

³⁾ Vezi *Foaia pentru minte* din 1845, Nr. 42—44 și 46—48.

⁴⁾ Cf. *Organul Luminării* pag. 4.

⁵⁾ *Învățătorul Poporului* din 1848, Nr. II, III, IX și XI.

române, dar ele, toate trei, s'au nimicit și ars în revoluția dela 1848¹⁾.

Din munca sa, harnică, de scriitor, azi cunoaștem:

1. O creștomatie bună, în patru tomuri, care eși la Viena între anii 1862—1865, intitulată *Lepturariu Românesc*. Din ce a scris Pumnul, lucrarea aceasta este cea mai interesantă. Ea este de mare preț pentru groaza defragmente scoase din diferiții noștri scriitori, cu a căror ajutor a voit să arete evoluțiunea noastră literară din timpurile celea mai vechi și până în zilele sale. Pe temeiul materialului acesta bogat, însoțit de nenumărate notițe biografice și bibliografice, cari în multe cazuri sunt unicele izvoare pentru a putea reconstrui viețile unor scriitori dispăruți: *Lepturariul Românesc* a lui Pumnul, până la el, să poate conșidera ca cea dintâiu istorie a literaturii românești alcătuită în ordine cronologică.

2. *Gramatic der romänischen Sprache für Mittelschulen*. Viena 1864.

3. *Privire repede peste trei sute treisprăzece din proprietățile așa numite Moșiile mămăstirești*. Cernăuți 1865.

4. Afară de acestea Pumnul mai are scrieri mai mărunte, disertații privitoare mai ales la limba română, pe care mai târziu, la 1889, Dr. I. G. Sbiera, cel mai credincios reprezentant al său, le-a întrunit toate la un loc, în opul său: *Aron Pumnul, voci asupra vieții și însemnătății lui*²⁾.

* * *

Iată un șir de bărbați merituoși, cari și ca dascăli, și ca scriitori de-o potrivă s'au făcut vrednici de cinstea posterității.

¹⁾ Cf. *Ios. Vulcan*, Panteonul Român pag. 63.

²⁾ Pag. 192—384.

Durere, că înafară de câteva excepții (Samuil Clain, Șincai, Petru Maior, Būdai-Deleanu, Cipariu, Bărnuț, Bariț, Aron Pumnul) mai toți au fost dați uitării, și au rămas cu desăvârșire necunoscuți.

Chiar această împrejurare m'a îndemnat să scot aceste notițe.

Dintru început am vrut să dau mai mult: și un studiu sintetic, în extenziuni mai largi, asupra întregii lor activități literare. Acest studiu însă din diferite motive, măi ales din conziderația marginilor înguste ce puteam să dau lucrării mele în fruntea unui anuar de școală, — a trebuit să rămână pentru altă dată. Astfel scrisul de față să prezintă numai în haina nepretențioasă a unor schițe și fragmente din altă lucrare mai mare a noastră, care e gata, și așteaptă numai priegiul și puțința de-a vedeă și ea lumina, ca să aducă de-o parte istoria școalelor din Blaj, iar de alta viețile și hărniciele tuturor dascălilor noștri dela deschiderea acestor școale bătrâne și până în zilele noastre.

Dar și până când împrejurările și mai vârtos greutatele de bani — cari atât de mult ne împiedecă de altmintrelea pe toți în munca noastră literară — mă vor îngădui să scot această carte, rodul ostenelelor și scrutărilor mele de mai mulți ani prin archive românești și străine, — de-ocamdată am pornit notițele prezente, cari nu caută mărire, nici laude, ci urmăresc numai o pioasă intențiune, de a contribui, după puțință, și în mare parte pe baza unor date până acum necunoscute, la dezvoltarea vieților dascălilor noștri din vremuri și a hărniciei lor literare.

Drept aceea rog pe toți cei chemați, să-mi ierte lacunele, și să îndrepte, unde aceasta va fi de nevoie. Căci vor fi și erori.

Fie cea mai mică scădere a lucrării mele greșelile de tipar, cari nu le-am putut controla în destul, fiind departe chiar pe vremea, când să tipăreau acestea șire.

Aibă și alte defecte, cum toate cărțile au.

Totuși de va isbuti să atragă atenția literaților noștri asupra acestor vrednici muncitori ai culturii românești: atunci scrisul meu și-a ajuns ținta dorită.

Și cu acestea notițele mele să închină memoriei venerate a dascălilor noștri!

Fine.

Cuprinsul.

	Pag.
Introducere	3—7
I. Geronțiu Cotorea	7—9
II. Atanasie Rednic	9—10
III. Grigore Maior	10—12
IV. Călugărul Isaia	12
V. Iacob Aaron	13—14
VI. Parteniu Iacob	14—15
VII. Ștefan Pop	15—16
VIII. Ioachim Pop	17
IX. Samuil Clain	18—25
X. George Șincai	25—31
XI. Petru Maior	31—36
XII. Ioan Bob	36—38
XIII. Ioan Halmaghi	39—41
XIV. Ioan Budaï Deleanul	42—44
XV. Chiril Țopa	44—46
XVI. Dem. Caian cel bătrân	46—47
XVII. Demetriu Vaida	47
XVIII. Vasile Filipan	48—49
XIX. Vasile Nemeș	49
XX. Demetriu Caian cel tinăr	50—51
XXI. Michail Muntean	52
XXII. Teodor Pop	52—53
XXIII. Ioan Leményi	54—56
XXIV. Basiliu Rațiu	56—57
XXV. Constantin Alutan	57
XXVI. Nicolae Man	57—59
XXVII. Timoteu Cipariu	59—66
XXVIII. Constantin Papfalvi	67
XXIX. Simeon Bărnuț	67—71

Pag.

XXX.	Ioan Rusu	72—73
XXXI.	Macedon Pop	73—74
XXXII.	Samuil Pop	75—79
* XXXIII.	George Bariț	79—88
XXXIV.	Stefan Moldovan	88—90
XXXV.	Demetriu Boer	90—91
XXXVI.	Iosif Mány	91—94
XXXVII.	Ioan Turcu	94—96
XXXVIII.	Iosif Tarța	96—97
XXXIX.	Ioan Fekete Negruțiu	97—98
XI.	Andrieu Pop Liviu	98—100
* XLI.	Gavrilă Pop László	100—101
* XLII.	Aron Pumnul	102—104
	Înceiere	104—106

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

BIBLIOTECA
CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

